

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

ПИЛИПЧУК Вадим Олегович

РОЛЬ І МІСЦЕ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Спеціальність: 8.03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Організація банківської справи

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи БСзм – 51
В.О. Пилипчук

(підпис)

Науковий керівник:
к.е.н., доцент С.О. Краснов

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«__»_____2013 р.

Завідуючий кафедрою банківської справи,
доктор економічних наук, професор
О.В. Дзюблюк

(підпис)

ТЕРНОПІЛЬ – 2013

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ	
1.1. Сутність та структура фінансового ринку.....	6
1.2. Базові засади функціонування фінансових посередників на ринку.....	17
1.3. Діяльність комерційних банків як головних суб'єктів фінансового ринку.....	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ	
2.1. Ресурсний потенціал банків: формування та управління.....	34
2.2. Кредитна діяльність вітчизняних банків та її вплив на розвиток економіки.....	47
2.3. Інвестиційна діяльність банків в Україні в контексті стимулювання реального сектору економіки.....	59
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	64
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	
3.1. Напрями трансформації вітчизняної банківської системи в посткризовий період.....	66
3.2. Удосконалення банківських продуктів та послуг в ринкових умовах функціонування економіки.....	82
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	94
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Фінансовий ринок України на сьогоднішній день знаходиться на стадії становлення та розвитку. Ефективне його функціонування визначається в першу чергу тим, наскільки ефективно працюють фінансові посередники грошового ринку. Основне місце серед фінансових посередників в ринковій економіці, безперечно, належить комерційним банкам. Комерційні банки мобілізують тимчасово вільні грошові кошти суб'єктів ринку. Частина залучених коштів становить фонд обов'язкових резервів, які банки зобов'язані зберігати в центральному банку у визначеній частці до обсягів своїх зобов'язань. Решта коштів може бути використана для здійснення операцій на міжбанківському та клієнтському ринках.

Важливість дослідження сучасного стану та перспектив розвитку комерційних банків України, визначення їх ролі в ринковій економіці, механізмів та інструментів впливу на реальний сектор економіки через основні макроекономічні показники розвитку обґрунтовує актуальність теми дипломної роботи.

Огляд літератури з теми дослідження. Теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблеми стали об'єктом дослідження у працях зарубіжних науковців: Г. Асхауера, Д. Полфремана, Ф. Форда, Дж. Сінкі, Е. Ріда, Р. Коттера, Е. Гілла, Р. Сміта; російських учених: А. Лаврушина, Г. Панової, А. Тавасієва, В. Усоскіна, В. Чаусова та інших; українських дослідників: О. Васюренка, А. Вожжова, А. Герасимовича, Ж. Довгань, О. Заруби, А. Єпіфанова, В. Коваленко, Р. Коцовської, А. Кириченка, Б. Луціва. І. Лютого, А. Мороза, С. Павлюка, Л. Примостки, І. Сала, М. Савлука, Т. Смовженко, Р. Тиркала, В. Шелудько та інших. Проте не до кінця розробленими на сьогоднішній день залишаються питання функціонування комерційних банків та їх впливу на ринкову інфраструктуру в умовах фінансової кризи та в післякризовий період

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є вивчення теоретичних та практичних аспектів діяльності комерційних банків на фінансовому України та визначення основних тенденцій їх розвитку в сучасних умовах.

У відповідності до зазначеної мети в роботі ставляться такі основні завдання:

- вивчити базові засади функціонування та структуру фінансового ринку;
- визначити сутність фінансового посередництва на грошовому ринку та охарактеризувати окремі групи фінансових посередників;
- дослідити питання організації діяльності Національного банку на фінансовому ринку України;
- вивчити базові засади діяльності комерційних банків як головних суб'єктів ринку;
- проаналізувати основні напрямки діяльності комерційних банків України та визначити тенденції їх розвитку в умовах фінансової кризи та в посткризовий період;
- дослідити напрями трансформації вітчизняної банківської системи в посткризовий період;
- окреслити шляхи вдосконалення роботи банків щодо розробки та впровадження нових банківських продуктів та послуг.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є місце та роль комерційних банків в ринковій інфраструктурі.

Предметом дослідження є діяльність комерційних банків на фінансовому ринку України в сучасних умовах.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дипломної роботи становить сучасна економічна теорія. Основою дослідження стало використання ряду методів наукового пізнання. До таких методів слід віднести, в першу чергу, емпіричні методи, метод аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, статистичні методи тощо. Емпіричний метод використано в процесі дослідження діючої практики формування ресурсного потенціалу, здійснення кредитної та інвестиційної діяльності банків України, метод порівняльного

аналізу - для порівняння стану основних показників діяльності вітчизняних банків в динаміці за обсягами та структурою.

Інформаційна база роботи. Інформаційною базою виконаного дослідження є законодавчі та нормативні акти з питань регулювання діяльності банків на фінансовому ринку України, монографічна, навчальна та періодична література за даною проблематикою.

Наукова новизна роботи полягає подальшому опрацюванні теоретичних та практичних аспектів діяльності комерційних банків як основних суб'єктів фінансового ринку. Зокрема:

- отримали подальший розвиток та конкретизацію визначення окремих економічних категорій таких як фінансовий ринок, фінансові посередники, фінансові інструменти грошового ринку тощо;

- доповнено визначення такої дефініції як ресурсний потенціал банків, уточнено та систематизовано класифікацію окремих складових ресурсного потенціалу комерційних банків;

- доопрацьовано базові підходи до визначення поняття нового банківського продукту, визначено перелік нових банківських продуктів та послуг на вітчизняному фінансовому ринку в сучасних умовах.

Практичне значення роботи полягає в тому, що проведених аналіз діяльності комерційних банків України дає змогу визначити перспективні напрями їх розвитку, а його результати можуть бути використані в практичній діяльності вітчизняних банківських установ.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дипломної роботи – 112 сторінок, у тому числі на 11 із них розміщено 2 таблиці та 10 ілюстрацій, список використаних джерел містить 119 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

1.1. Сутність та структура фінансового ринку

Функціонування ринкової економіки ґрунтується на функціонуванні різноманітних ринків, які можна згрупувати наступним чином: ринки виробленої продукції (товарів та послуг) та ринки трудових і фінансових ресурсів. На ринку фінансових ресурсів зустрічаються такі суб'єкти, в яких у процесі господарювання виникає потреба в коштах для розширення їх діяльності, а також такі, у яких накопичуються заощадження, що можуть бути використані для інвестицій. Саме на ринку фінансових ресурсів, або фінансовому ринку, відбувається перерозподіл грошових коштів, в процесі якого вони переміщуються від тих суб'єктів, що мають їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій. При цьому, як правило, кошти спрямовуються до тих суб'єктів ринку, котрі можуть їх ефективно використати. Це сприяє не тільки підвищенню продуктивності та ефективності економіки загалом, а й поліпшенню фінансового стану кожного суб'єкта ринку.

На фінансовому (грошовому) ринку ті учасники, що мають вільні фінансові ресурси, передають їх на різних умовах іншим учасникам ринку, які опосередковано через суб'єктів ринку або безпосередньо використовують залучені ресурси для фінансування різних галузей економіки, забезпечення потреб населення та потреб державного бюджету. Фінансові ресурси надаються на умовах позики або на умовах співвласності, коли інвестор набуває прав власності на придбані за інвестовані кошти матеріальні чи нематеріальні активи.

Позика оформляється різними видами боргових цінних паперів, банківського, комерційного чи державного кредиту. Платою за використання позикового капіталу виступає процент, який залежить від структури попиту та пропозиції на позиковий капітал і може коригуватись в той чи інший бік, забезпечуючи інвестору вищий або нижчий рівень прибутку. З одного боку,

рівень процентної ставки має бути нижчим від ставки прибутку від використання залучених ресурсів, щоб позичальник мав змогу погасити позику та забезпечити зростання власного капіталу. З іншого боку, процентна ставка має забезпечувати втрати від знецінених ресурсів внаслідок інфляції та ризиків від здійснення конкретних інвестицій. Реальна ставка прибутку на позиковий капітал відповідає середнім темпам зростання економіки з поправкою на ризик здійснення конкретних інвестицій. Чим ефективніше функціонує ринок позикового капіталу, тим більшою мірою процентна ставка на позиковий капітал відповідає ризику інвестицій і ефективності конкретної галузі економіки та економіки в цілому.

Рівень прибутку на інвестиції в акціонерний капітал визначається рівнем рентабельності конкретного виробництва та ринковою кон'юктурою, що впливає на ринкову капіталізацію корпорації. Рівень прибутку на акціонерний капітал значною мірою відповідає рівню ефективності конкретного виробництва і в разі неефективної діяльності може забезпечити інвестору нульову або від'ємну ставку прибутку. Інвестор - власник акції поділяє ризик інвестиції з іншими акціонерами підприємницької структури і тому прибуток на інвестиції в акції може коливатися у значних межах. На відміну від прибутку на акціонерний капітал процент на позиковий капітал у цілому менш пов'язаний із поточною фінансово-господарською діяльністю конкретного суб'єкта господарювання і в основному визначається кон'юктурою ринку.

Передача в користування фінансових ресурсів на фінансовому ринку оформляється тим чи іншим фінансовим інструментом. Якщо ресурси передаються на умовах позики, це оформляється відповідними інструментами позики – борговими цінними паперами (облігаціями, векселями, ощадними сертифікатами тощо) або різними видами кредитних інструментів. Якщо інвестор вкладає кошти в акціонерний капітал, така операція оформляється інструментами власності – акціями. Платою за надані в позику ресурси виступає процент, а при безстроковому інвестуванні коштів в акціонерний

капітал – прибуток у вигляді дивідендів і капіталізований прибуток, що направляється на збільшення власного капіталу корпорації.

Оскільки передача в користування капіталу відбувається через продаж фінансових активів, які відображають права на отримання доходу на вкладений капітал, фінансовий ринок можна визначити як ринок, на якому випускають, продають і купують фінансові активи. Фінансовий ринок являє собою систему економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею-продажем або випуском та обігом фінансових активів. Суб'єктами цих відносин виступають держава, а також ті, хто бажають передати в користування вільні фінансові ресурси, ті, які потребують інвестицій, та фінансові посередники, які на стабільній, впорядкованій основі забезпечують перерозподіл фінансових ресурсів серед учасників ринку.

Осіб, які інвестують кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи певні фінансові активи, називають інвесторами та власниками фінансових активів – акцій, облігацій, депозитів тощо. Тих, хто залучає вільні фінансові ресурси через випуск та продаж інвесторам фінансових активів, називають емітентами таких активів. Кожен фінансовий актив є активом інвестора – власника активу та зобов'язанням того, хто емітував даний актив.

Торгівля фінансовими активами між учасниками ринку відбувається за посередництвом різноманітних фінансових інститутів. Саме вони забезпечують неперервне функціонування ринку, розміщення серед інвесторів нових та обіг емітованих раніше активів. Наявність на фінансовому ринку великої кількості фінансових посередників з широким спектром послуг сприяє загостренню конкуренції між ними, а отже, зниженню цін на різні види фінансових послуг. Чим більш розвинений та конкурентний фінансовий ринок, тим меншою є винагорода фінансових посередників за надані іншим учасникам ринку послуги. Фінансові посередники є необхідними учасниками фінансового ринку, які забезпечують інвесторам оперативне вкладення коштів у фінансові активи та вилучення коштів з процесу інвестування. Учасникам ринку, які потребують інвестицій, фінансові посередники допомагають залучити кошти за відповідну

своїй конкурентній позиції плати. Чим вища конкурентна позиція учасника на ринку, тим нижчою є плата за користування фінансовими ресурсами.

Фінансові ринки виконують ряд важливих функцій [28, с. 231].

1. Забезпечують таку взаємодію покупців та продавців фінансових активів, у результаті якої встановлюються ціни на фінансові активи, що зрівноважують попит і пропозицію на них.

На фінансовому ринку кожен із інвесторів має певні міркування щодо дохідності та ризиковості своїх майбутніх вкладень у фінансові активи. При цьому, звичайно, ним враховується існуюча на фінансовому ринку ситуація: мінімальні процентні ставки та рівні процентних ставок, що відповідають різним рівням ризику. Емітенти фінансових активів, для того щоб бути конкурентоспроможними на фінансовому ринку, прагнуть забезпечити інвесторам необхідний рівень дохідності їх фінансових вкладень. У такий спосіб на ефективно діючому фінансовому ринку формується рівноважна ціна на фінансовий актив, яка задовольняє й інвесторів, і емітентів, і фінансових посередників.

2. Фінансові ринки запроваджують механізм викупу у інвесторів належних їм фінансових активів і тим самим підвищують ліквідність цих активів.

Викуп у інвесторів фінансових активів забезпечують фінансові посередники – дилери ринку, які в будь-який момент, коли це потрібно інвесторам, готові викупити фінансові активи, що їм належать. Чим ефективніше функціонує фінансовий ринок, тим вищу ліквідність він забезпечує фінансовим активам, що перебувають в обігу на ньому, оскільки будь-який інвестор може швидко і практично без втрат у будь-який момент перетворити фінансові активи на готівку.

Фінансові посередники завжди готові не тільки викупити фінансові активи, а й продати їх інвесторам у разі потреби. Здійснюючи на постійній основі викуп і продаж фінансових активів, фінансові посередники не тільки забезпечують ліквідність фінансових активів, що є в обігу на ринку, а й

стабілізують ринок, протидіють значним коливанням цін, які не пов'язані із змінами в реальній вартості фінансових активів та змінами в діяльності емітентів цих активів.

3. Фінансові ринки сприяють знаходженню для кожного з кредиторів (позичальників) контрагента угоди, а також суттєво зменшують витрати на проведення операцій та інформаційні витрати.

Фінансові посередники, здійснюючи великі обсяги операцій по інвестуванні та залученні коштів, зменшують для учасників ринку витрати і відповідні ризики від проведення операцій із фінансовими активами. Як на ринку акцій та облігацій, так і на кредитному ринку, саме посередники відіграють вирішальну роль у переміщенні капіталів. Особливо помітна ця роль при фінансуванні посередниками корпорацій, що мають не найвищий кредитний рейтинг, і кількість яких є значною в усіх країнах світу. Фінансові посередники зменшують витрати через здійснення економії на масштабі операцій і вдосконалення процедур оцінювання цінних паперів, емітентів та позичальників на кредитному ринку.

У країнах з розвинутою ринковою економікою функціонують високоефективні фінансові ринки, які забезпечують механізм перерозподілу фінансових ресурсів серед учасників ринку і сприяють ефективному розміщенню заощаджень серед галузей економіки. В Україні фінансовий ринок перебуває на стадії формування та розвитку. Розвитку фінансових ринків сприяють масова приватизація, подолання кризових явищ та позитивні зрушення в економіці. Паралельно з цим, як правило, відбувається формування відповідної законодавчої бази та механізму, що гарантує її виконання.

На фінансовому ринку постійно відбуваються процеси акумуляції, розподілу та перерозподілу вільних фінансових ресурсів серед галузей економіки. Передача фінансових ресурсів від одних суб'єктів ринку до інших відбувається через різні фінансові інструменти, які для інвесторів є фінансовими активами, а для тих, хто потребує інвестицій і виступає емітентом фінансових активів, є зобов'язанням.

Структуру фінансового ринку подано на рис. 1.1. Основними суб'єктами ринку є інститути нефінансової сфери, держава, населення, професійні учасники ринку – фінансові інститути та інститути інфраструктури, а також іноземні учасники ринку [43, с. 328].

Рис. 1.1. Суб'єкти фінансового ринку

На фінансовому ринку здійснюється як пряме, так і непряме фінансування, яке передбачає участь фінансових посередників у процесах переміщення капіталів від одних учасників ринку до інших. При прямому фінансуванні інвестори беруть на себе значну частину ризиків і зазнають значних витрат по оцінці фінансових активів та фінансового стану їх емітентів. При непрямому фінансуванні визначальну роль в інвестиційному процесі

відіграють фінансові посередники, які забезпечують переміщення коштів від кредиторів до позичальників та зменшують ризики і втрати, пов'язані з інвестуванням коштів. Саме непряме фінансування відіграє провідну роль на ринку запозичень, оскільки основним джерелом ресурсів для корпорацій та багатьох інших учасників ринку виступають кредитні ресурси, які надаються фінансовими посередниками – комерційними банками, а не інвесторами.

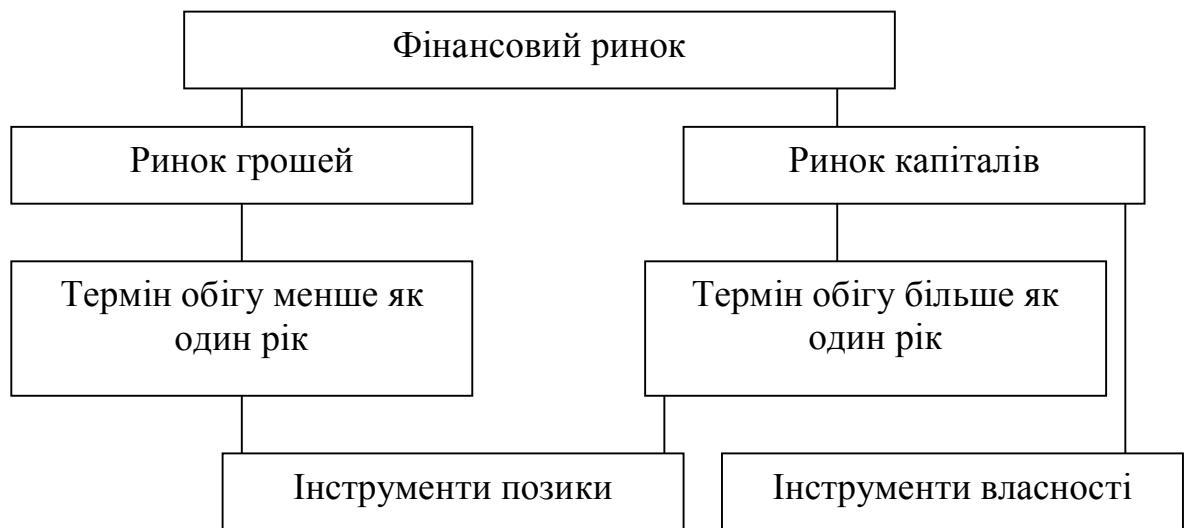
Наявність багатьох типів фінансових ринків пов'язана з існуванням різних підходів до їх класифікації. Розглянемо основні підходи, і, відповідно, основні класифікації фінансових ринків.

За умовами передачі фінансових ресурсів в користування фінансовий ринок поділяють на ринок позикового і ринок акціонерного капіталів. На ринку позикового капіталу ресурси передаються на умовах позики на визначений термін та під процент за допомогою боргових цінних паперів або кредитних інструментів. На ринку акціонерного капіталу кошти вкладаються на невизначений термін. При цьому інвестор отримує право на частину прибутку у вигляді дивіденду, право співвласності на активи підприємства і повністю поділяє підприємницькі ризики з іншими акціонерами підприємства.

За терміном обігу фінансових активів, що перебувають в обігу на ринку, фінансовий ринок поділяють на ринок грошей та ринок капіталів (рис. 1.2).

На ринку грошей здійснюється короткострокове інвестування коштів. На цьому ринку перебувають в обігу фінансові активи, термін обігу яких не перевищує одного року: короткострокові казначейські зобов'язання, ощадні та депозитні сертифікати, векселі, різні види короткострокових облігацій тощо. На ринку грошей корпорації залучають кошти для підтримки обігового капіталу в разі виникнення тимчасових короткострокових потреб у грошових коштах. Фінансові інститути, зокрема комерційні банки, залучають кошти на такому ринку для надання позичок іншим суб'єктам ринку та для підтримки ліквідності на належному рівні. Короткострокові цінні папери на ринку грошей більш ліквідні і характеризуються меншим коливанням цін, ніж на ринку

капіталів, тому здійснення інвестицій на грошовому ринку менш ризикове, ніж на ринку капіталів.

Рис. 1.2. Класифікація фінансових ринків за терміном обігу фінансових активів [43, с. 320]

Ринок капіталів призначений для довгострокового інвестування коштів в основний капітал. На ринку капіталів надаються середньо- та довгострокові кредити, перебувають в обігу середньо- та довгострокові боргові цінні папери, а також інструменти власності – акції, для яких термін обігу не встановлюється. Емітуючи акції та облігації, залучаючи банківські кредити, корпорації формують на ринку капіталів фінансові ресурси, необхідні для модернізації і розширення виробництва, впровадження нових технологій, освоєння виробництва нових видів продукції. Фізичні особи та будівельні організації залучають кошти для придбання та будівництва нерухомості. Фінансові інститути формують власні фінансові ресурси, які перебувають у їх використанні протягом усього періоду функціонування і забезпечують економічне зростання та економічну стабільність фінансового інституту.

В цілому на ринку довгострокових запозичень держава, підприємницькі структури і населення отримують за визначену плату в довгострокове або безстрокове користування фінансові ресурси інших учасників ринку. Ринок капіталів розвивається більшою мірою в країнах з досить визначеними та сприятливими економічними перспективами. Становлення ринку капіталів

передбачає невисокі темпи інфляції, а також стабільність політичної та економічної ситуації в країні.

Залежно від того, чи нові фінансові активи пропонуються для продажу, чи емітовані раніше, фінансовий ринок поділяють на первинний та вторинний ринки. Первинний ринок є ринком перших та повторних емісій, на якому здійснюється початкове розміщення фінансових активів серед інвесторів та початкове вкладення капіталу в різні галузі економіки. Обов'язковими учасниками первинного ринку є емітенти цінних паперів і інвестори.

На вторинному ринку мають обіг емітовані раніше фінансові активи. Операції на вторинному ринку не збільшують загальної кількості фінансових активів і загального обсягу інвестицій в економіку. Важливі риси вторинного ринку – ліквідність, можливість поглинати значні обсяги фінансових активів у короткий час при незначних витратах на проведення операцій. Основну частину операцій на вторинному ринку становлять операції, пов'язані з перерозподілом сфер впливу на ринку, та спекулятивні операції. Як правило, вторинний ринок визначає ціни на первинному ринку.

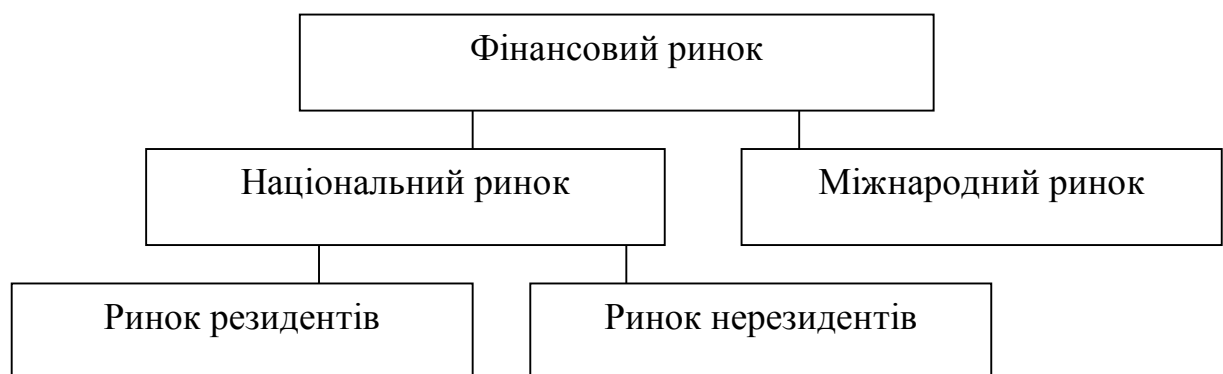
Вторинний ринок для деяких типів фінансових активів є досить обмеженим, для інших – практично відсутнім. Для таких фінансових активів, як акції, ф'ючерси та опціони, характерним є не тільки розвинений вторинний ринок, а й наявність спеціалізованих бірж для торгівлі цими активами. Вторинного ринку кредитів в Україні практично немає. В країнах з розвиненою ринковою економікою вторинний ринок кредитів розвивається за рахунок впровадження фінансовими посередниками інновацій на ринку інструментів позики, а саме внаслідок використання процедури сек'юризації активів.

Залежно від місця, де відбувається торгівля фінансовими активами, розрізняють біржовий та позабіржовий ринки. Біржовий ринок пов'язують із поняттям біржі як у особливий спосіб організованого ринку, що сприяє збільшенню мобільності капіталу та виявленню реальних ринкових цін активів. Біржовий ринок є переважно вторинним ринком, оскільки на ньому в більшості випадків відбувається торгівля емітованими раніше фінансовими активами. На

позабіржовому ринку діють так звані торгово-інформаційні системи. Учасники таких систем – фінансові посередники – мають змогу ознайомитись з попитом-пропозицією на фінансові активи та укласти угоди з тими посередниками, пропозиції яких їх зацікавлять.

На різних сегментах фінансового ринку біржовий та позабіржовий ринки відіграють різну роль. Так, на валютному ринку торгівля валютними ресурсами переважно зосереджується на позабіржовому міжбанківському ринку. На ринку цінних паперів як біржовий, так і позабіржовий ринки мають велике значення. Організаторами торгівлі на біржовому ринку цінних паперів виступають фондові та спеціалізовані біржі з торгівлі ф'ючерсними та опціонними контрактами. На позабіржовому ринку торгівля цінними паперами здійснюється через торгівельно-інформаційні системи, які створюються торговцями цінними паперами відповідно до законодавства конкретної країни. Торгівля акціями відбувається переважно на біржовому ринку, а облігаціями – на позабіржовому.

Якщо взяти за характерну ознаку для класифікації поняття глобальності, можна здійснити поділ фінансових ринків на міжнародні та національні. Останні, у свою чергу, можуть бути поділені на ринки резидентів та нерезидентів (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Класифікація фінансових ринків за умовами емісії та механізмом обігу фінансових активів

Ринком резидентів є ринок фінансових активів, емітованих резидентами на національному ринку. Ринок нерезидентів – це ринок, на якому нерезиденти

емітують фінансові активи відповідно до законодавства певної країни. Ринок нерезидентів в Японії називають “самурайським”, в Іспанії – “матадорським”. Цінні папери, емітовані на ньому, називають іноземними цінними паперами. Ринки нерезидентів досить розвинені лише в окремих країнах, де державне регулювання сприяє розвитку таких ринків.

На міжнародному фінансовому ринку активи, емітовані поза юрисдикцією будь-якої однієї країни, пропонуються інвесторами багатьох країн. Учасниками міжнародного ринку виступають уряди, центральні міжнародні фінансові інститути та організації. Основними фінансовими інструментами, що мають обіг на міжнародному ринку, є єврокредити, єврооблігації, євроакції та похідні фінансові інструменти – фючерси, форварди, опціони, свопи.

Постійний розвиток міжнародних ринків та інтеграційні процеси на них сприяють розвитку світової економіки, оскільки дають можливість кращого розподілу фінансових ресурсів у світовому масштабі. Водночас вони роблять більш взаємозалежними економіки різних країн і зменшують можливості урядів країн в регулюванні процесів на національних фінансових ринках.

Остання класифікація, на якій ми зупинимось, не має чітко визначеної ознаки. Проте, оскільки окремі сегменти вітчизняного фінансового ринку мають специфічну структуру та механізми функціонування, є сенс виділити такі складові фінансового ринку, як ринок цінних паперів (фондовий ринок), валютний та кредитний ринки.

Вітчизняний валютний ринок відокремлений і жорстко регульований, його функціонування пов'язане із великою кількістю законодавчих та нормативних актів, що стосуються валютного регулювання та валютного контролю, правил обігу іноземної валюти на території України, основ функціонування міжбанківського валютного ринку тощо. Фондовий та кредитний ринки також функціонують за своїми законами. Кредитний ринок виступає як специфічна складова ринку інструментів позики. В цілому

фінансовий ринок України сьогодні активно інтегрується в систему міжнародних фінансових ринків.

Фінансовий ринок може бути як повністю сегментований, так і повністю інтегрований. Якщо ринок повністю сегментований, інвестор з однієї країни не може вкласти кошти в цінні папери в іншій країні. При цьому цінні папери одного ступеня ризику на різних ринках мають різну ставку доходу, що обумовлюється як сегментованістю ринків, так і різницею в курсах валют та відмінностями в системах оподаткування. В повністю інтегрованому ринку інвестор може інвестувати кошти будь-де. При цьому цінні папери одного ступеня ризику забезпечують інвестору однаковий рівень доходу. Сьогодні фінансові ринки різного рівня, а також ринки різних фінансових інструментів різною мірою інтегровані. Емітенти мають обмежені можливості щодо залучення більш дешевого капіталу поза місцевим ринком, а інвестори – щодо вкладення коштів на ринках інших країн та на міжнародному ринку.

Процес інтеграції фінансових ринків, який зараз триває в світі, пов'язаний із багатьма процесами, що відбуваються на національних та міжнародних ринках. Найважливішу роль серед них відіграють процеси глобалізації; розвиток новітніх технологій, що робить високоефективними інформаційну інфраструктуру фінансового ринку та систему розрахунків між учасниками ринку; концентрація діяльності учасників ринку в світових фінансових центрах; інституалізація фінансових ринків, тобто постійне збільшення частки інституційних учасників ринку (інвестиційних, страхових компаній, пенсійних фондів тощо); лібералізація фінансових ринків, тобто створення законодавства, що сприяє проникненню учасників ринку на фінансові ринки різних рівнів і стимулює їх активність.

1.2. Базові засади функціонування фінансових посередників на ринку

Ступінь розвитку фінансового ринку характеризується кількістю фінансових посередників і різноманітністю фінансових послуг, які вони надають. На розвиненому ринку здійснюють свою діяльність величезна

кількість фінансових посередників, які за невелику плату надають різні види фінансових послуг. Ці послуги пов'язані як з емісією фінансових активів, так із їх обігом на вторинному ринку. При емісії корпоративних цінних паперів та на кредитному ринку фінансові посередники сприяють інвестуванню коштів у різні галузі економіки. При емісії державних боргових зобов'язань та на ринку державного кредиту вони сприяють залученню коштів для забезпечення потреб державного бюджету.

На вторинному ринку фінансові посередники забезпечують стабільне функціонування ринку, а також задовольняють інтереси юридичних та фізичних осіб щодо інвестування коштів у фінансові активи та вилучення їх з процесу інвестування. При цьому інститути ринку не тільки задовольняють потреби інвесторів щодо купівлі-продажу фінансових активів на регулярній основі за ринковою ціною, а й надають інформаційні, консультаційні, управлінські послуги.

До основних фінансових послуг, які надаються фінансовим посередникам на первинному ринку належать залучення коштів у вигляді депозитів та надання позик, яке здійснюють комерційні банки на ринку позичкового капіталу. Такими послугами вважають також андеррайтинг, або допомогу емітентам в організації та проведенні емісії фінансових активів, що завершується розміщенням емітованих активів на ринку [81, с. 28]. Андеррайтинг, як і багато інших фінансових послуг, у різних країнах здійснюють різні фінансові посередники. У більшості країн Західної Європи андеррайтингом займаються комерційні банки, а в США – інвестиційні банківські фірми.

Специфіка фінансових послуг та механізм їх надання визначаються специфікою та ступенем розвитку фінансового ринку, а також регулюванням діяльності фінансових інститутів з боку держави. Яскравим прикладом впливу державного регулювання на діяльність фінансових інститутів є регулювання діяльності банків на ринку цінних паперів у різних країнах світу.

Розрізняють три основні системи такого регулювання, які дають принципово різні можливості банківським установам, щодо здійснення діяльності на ринку цінних паперів і поєднання традиційної банківської діяльності з діяльністю на фондовому ринку.

До першої системи належать такі країни як Німеччина, Нідерланди, Швейцарія. Там функціонують універсальні банки, які повністю забезпечують набір банківських, страхових послуг та послуг, пов'язаних з цінними паперами. Банки також володіють значною часткою акцій промислових корпорацій.

Друга система – британська, яка поширена у Великій Британії, Канаді, Австралії. Комерційні банки цих країн можуть брати участь в андеррайтингу, проте рідко надають страхові послуги. Державою обмежується також участь комерційних банків у формуванні акціонерного капіталу комерційних структур.

Третя система передбачає правове відокремлення комерційної банківської діяльності від сфери діяльності з цінними паперами. Така система існує в США та Японії. Однак японським банкам дозволено володіти значною часткою акцій промислових корпорацій, тоді як американським – не дозволено. В США обслуговування учасників фондового ринку комерційним банкам практично заборонено [97, с. 424]. Переважну більшість послуг на фондовому ринку надають інвестиційні банківські фірми та інші фінансові посередники.

Процес інвестування коштів на первинному ринку та на вторинному дещо відрізняється. На первинному ринку це процес односторонній – направлений на збільшення обсягу коштів, інвестованих у різні галузі економіки. На вторинному ринку це процес двосторонній, оскільки інвестування коштів у певні цінні папери одним інвестором обов'язково пов'язано з вилученням коштів іншим інвестором.

На високорозвинених ефективних ринках фінансові посередники допомагають інвесторам у прийнятті зважених та оперативних рішень щодо інвестування коштів у фінансові активи і забезпечують реалізацію цих рішень. На таких ринках посередники забезпечують не тільки оперативне інвестування, а й оперативне вилучення коштів інвестором, забезпечуючи тим самим

ліквідність ринку. Саме фінансові посередники дають інвесторам змогу в будь-який час вилучити кошти і в разі потреби знову інвестувати їх на більш вигідних умовах.

До основних фінансових посередників, що діють на грошовому ринку належать центральні та комерційні банки, а також парабанківські установи, сфера діяльності яких є досить широкою.

При обслуговуванні учасників ринку одні фінансові посередники надають лише окремий вид послуг, який і визначає в цілому їх роль на ринку, а інші – широкий спектр фінансових послуг. До останніх належать комерційні банки, які крім основних банківських послуг щодо залучення коштів та розміщення їх на ринку кредитів, здійснюють велику кількість операцій від імені та за рахунок клієнтів як на ринку позикових капіталів, так і на фондовому і валютному ринках.

До спеціалізованих фінансових інститутів, які переважно займаються на ринку одним видом діяльності, належать страхові, інвестиційні компанії, брокерські фірми та ін. Так, інвестиційні компанії здійснюють діяльність по спільному інвестуванні коштів інвесторів у диверсифікований портфель цінних паперів. Страхові компанії, укладаючи угоди страхування, приймають на себе певні ризики власників полісів, а залучені кошти інвестують в пайові та боргові цінні папери.

Останнім часом у зв'язку з послабленням державного регулювання національних ринків та зростаючими потребами учасників ринку в якісних і різноманітних послугах фінансове посередництво набуває більш універсальних форм. Переважна більшість фінансових посередників, що діють на розвинених фінансових ринках, надають своїм клієнтам широкий спектр фінансових послуг.

Головною ланкою кредитної системи у будь-якій країні є комерційні банки, що здійснюють основну масу кредитних і фінансових операцій.

Діяльність сучасних банківських установ є настільки різноманітною, що важко досить чітко визначити їх справжню економічну суть. Розв'язати це

завдання можна при вивченні функціональної спеціалізації різних типів кредитних інститутів, яка визначає їх місце і роль у ринковій економіці.

Центральний банк виступає основним координатором діяльності кредитних інститутів і виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці. Він, як правило, не вступає у взаємовідносини з підприємствами і населенням, а представляє собою “банк банків” і “банк держави”, що визначається його базовими функціями як основного органу, який координує діяльність кредитної системи в цілому. Такими функціями, зокрема, є:

- 1) емісія кредитних грошей (банкнот) і контроль за грошовим обігом;
- 2) кредитно-розрахункове обслуговування інших кредитних інститутів, тобто виконання ролі “банку банків”;
- 3) кредитно-розрахункове обслуговування держави;
- 4) реалізація грошово-кредитної політики і регулювання на цій основі економічних процесів [115, с. 176].

Виконання центральним банком указаних функцій дозволяє забезпечити ефективну діяльність кредитної системи в цілому та сприяє досягненню цілей, що полягають у забезпеченні товарно-грошової збалансованості в господарстві, стимулюванні економічного росту і підтриманні стабільності національної валюти.

В Україні повноваження центрального банку покладені на Національний банк, єдина мережа якого складається з центрального апарату, Кримського республіканського та територіальних управлінь, а також Центральної розрахункової плати і розрахункових палат.

Національний банк України і його територіальні управління в рамках резервної системи виконують функції, які в основному притаманні центральним банкам більшості країн світу:

- 1) здійснює емісію грошей і організовує їх обіг;
- 2) організовує розрахунки між комерційними банками;

- 3) концентрує кредитні ресурси і передає їх за плату іншим банкам, тобто є своєрідним кредитором останньої інстанції для комерційних банків;
- 4) здійснює управління і планування напрямів і масштабів використання кредитних ресурсів і грошового обігу;
- 5) організує інкасацію та перевезення грошових знаків і цінностей;
- 6) здійснює ліцензування банківської діяльності.

Як і центральний банк будь-якої країни Національний банк України є провідником єдиної державної грошово-кредитної політики, мета якої досягається шляхом регулювання обсягу і структури грошової маси в обігу. Таке регулювання може здійснюватися шляхом зміни норм обов'язкових резервів, що розміщуються комерційними банками у Національному банку, операцій з купівлі чи продажу державних цінних паперів на відкритому ринку, встановлення процентних ставок за кредитами, що надаються Національним банком комерційним банкам, а також ряду вибіркових заходів регулювання банківської діяльності.

Повноцінне здійснення Національним банком України своїх базових функцій резервної системи неможливе без забезпечення повної його самостійності у прийнятті рішень щодо проведення грошово-кредитної політики в рамках своїх повноважень, визначених чинним законодавством. Без врахування зазначених моментів неможливе ефективне функціонування кредитної системи країни в цілому, яка, окрім центрального банку, включає в себе й інші ланки, на які поширюються його безпосередній вплив, регулювання, контрольні і наглядові функції.

Однією з таких ланок є комерційні банки, що належать до другого типу банківських установ, які, безпосередньо виконуючи функції кредитно-фінансового обслуговування економіки, є основними фінансовими посередниками грошового ринку.

Сучасні комерційні банки є багатофункціональними установами, що займаються практично всіма видами кредитних і фінансових операцій, пов'язаних з обслуговуванням господарської діяльності своїх клієнтів. Основне

навантаження щодо фінансово-кредитного обслуговування економіки припадає саме на комерційні банки, у зв'язку з чим їх часто називають “супермаркетами кредиту”.

Різноманітність послуг, які надаються комерційними банками, далеко не означає, що всі вони виконують однаковий набір операцій. Кожен банк визначає сферу своєї діяльності, виходячи із потреб клієнтури, яку він обслуговує. Однак існує ряд базових функцій комерційного банку, які дозволяють зарахувати даний фінансовий інститут до установ банківської системи і визначити його як один з основних інститутів грошового ринку. До таких функцій комерційного банку, що визначають його економічну суть, слід віднести:

- 1) посередництво в кредиті;
- 2) посередництво в розрахунках і платежах;
- 3) випуск кредитних знарядь обігу [4, с. 192].

Надаючи кредити клієнтам, банки реалізують себе як фінансові посередники, приймаючи гроші від вкладників, що володіють тимчасово вільними коштами, і надаючи їх позичальникам, тобто тим учасникам економічного обороту, які тимчасово потребують додаткового капіталу. У результаті цієї діяльності банку у виграші перебувають усі зацікавлені сторони. Тимчасово вільні грошові кошти вкладників банк перетворює на позичковий капітал, який приносить їм реальний дохід у формі процента. Використання кредиту позичальниками сприяє прискоренню обороту капіталу, скороченню витрат виробництва і зростанню прибутків. Комерційні банки отримують дохід від зазначених операцій за рахунок різниці між процентами, що стягуються за позиками і виплачуються за вкладами.

Стійка і динамічна економіка не може існувати і розвиватися без добре відлагодженого механізму грошових розрахунків, який пронизує усі сфери єдиного господарського організму і є його кровоносною системою. Підприємства, організації, населення, тримаючи свої кошти на рахунках в банку, активно використовують їх як засіб взаєморозрахунків. Тому весь

безготівковий платіжний оборот, що складає основу грошового обороту в країні, повністю проходить через установи банків. Здатність комерційних банків створювати в процесі своєї діяльності додаткові засоби платежу є однією з найважливіших функцій, що відрізняє їх від інших інститутів кредитної системи. У даному випадку йдеться не про випуск в обіг банкнот, що на сьогоднішній день є виключною прерогативою центральних банків, а про депозитно-чекову емісію, що здійснюється комерційними банками, і відіграє важливу роль у забезпеченні еластичності грошового обігу в країні і підтриманні стійких темпів росту економіки.

Окрім вищезазначених, комерційні банки виконують і ряд інших функцій, спектр яких визначається потребами різних груп клієнтів, на які банк орієнтує свою діяльність. Так, комерційні банки можуть здійснювати операції з купівлі і продажу іноземної валюти, організовуючи фінансування зовнішньої торгівлі; виконувати довірчі операції, пов'язані з управлінням майном, грошовими коштами та іншими матеріальними цінностями фізичних і юридичних осіб за їх дорученням; надавати консультативні послуги своїм клієнтам з питань організації господарсько-фінансової діяльності; здійснювати зберігання грошових та матеріальних цінностей у спеціально обладнаних сховищах, а також ряд інших операцій, пов'язаних з обслуговуванням різних клієнтів.

Хоча комерційні банки виконують основну масу операцій, пов'язаних з обслуговуванням господарського обороту країни у кредитно-розрахунковій і фінансовій сферах, у кредитній системі країн з розвинутими ринковими відносинами важливе місце належить спеціалізованим кредитно-фінансовим установам, які являють собою окрему небанківську ланку кредитної системи і є важливими посередниками грошового ринку. Вони обслуговують грошові капітали, доходи і заощадження населення, компаній і держави, здійснюють різноманітні операції на ринку позичкових капіталів, зосереджуючись, як правило, на обслуговуванні невеликого сегменту цього ринку або спеціалізуючись на наданні кількох видів послуг. Основна відмінність спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів від спеціалізованих

комерційних банків полягає в тому, що останні, зосереджуючись на наданні кількох окремих видів послуг, в цілому зберігають універсальних характер своєї діяльності і не виключають із практики навіть потенційної можливості комплексного банківського обслуговування, тоді як спеціалізовані кредитні установи надають виключно ті види послуг, у відповідності з якими визначено сферу їхньої спеціалізації. У законодавстві багатьох країн світу чітко розмежовано сфери діяльності банків і небанківських установ, що в значній мірі обумовлено історичними особливостями розвитку виробництва і кредитної системи.

Нині у розвинутих країнах функціонують різноманітні види спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів: кредитні спілки, страхові компанії, інвестиційні фонди, ломбарди, пенсійні фонди, фінансові, трастові компанії та інші види установ відповідно до національних особливостей сфери матеріального виробництва і кредитного ринку. В Україні розвиток спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів стримується недостатністю належних законодавчо-нормативних актів, які регулювали б цю діяльність (хоча останнім часом і прийняті деякі документи, що визначають особливості організації страхової справи, кредитних спілок, інвестиційних фондів). Просування шляхом економічних перетворень до цивілізованих ринкових відносин може створити реальні передумови для виникнення і розвитку різних видів небанківських кредитних установ, що є важливим фактором становлення і розвитку в Україні повноцінного ринку капіталів, зламу монополістичних тенденцій та появи реальних умов для повноцінної конкуренції у банківській справі.

Зазначені моменти відображають особливості функціонування трьох основних груп інститутів грошового ринку: центральних банків, комерційних банків та спеціалізованих фінансово-кредитних установ. Однак, чи складаються банки і спеціалізовані кредитні інститути закінчену і ефективно працюючу систему? Логічно було б додатково ланкою кредитної системи виділити сукупність спеціалізованих організацій, які забезпечують діяльність банків та

інших кредитних установ: розрахункові, клірингові палати (центри); фірми з аудиту банків; дилерські фірми, що спеціалізуються на роботі з цінними паперами банків; організації, що визначають рейтинги банків, забезпечують їх спеціалістами, інформацією, необхідним обладнанням, матеріалами, програмним забезпеченням, охоронними послугами і т.д. Такі організації слід було б інтегрувати в кредитну систему, законодавчо визначивши їх місце і роль у цій системі, що дало б змогу підвищити ефективність діяльності інститутів грошового ринку України.

1.3. Діяльність комерційних банків як головних суб'єктів фінансового ринку

У відповідності з Законом України “Про банки і банківську діяльність” банки – це установи функцією яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове та розрахункове обслуговування економіки, виконання валютних та інших банківських операцій.

Банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Власники істотної участі у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан [82, с. 5]. З метою захисту інтересів вкладників та забезпечення фінансової стійкості банку законодавством встановлюється мінімальний розмір статутного капіталу. Крім статутного капіталу банк створює також резервний та страховий фонди, кошти яких у разі потреби використовуються на покриття збитків у діяльності банку.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг належать:

1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;

2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;

3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [82, с. 6].

Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

1) інвестицій;

2) випуску власних цінних паперів;

3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;

4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;

5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;

6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);

7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.

Банк здійснює діяльність, надає банківські та інші фінансові послуги в національній валюті, а за наявності відповідної ліцензії Національного банку України - в іноземній валюті.

На території України залучення та розміщення грошових коштів, а також розрахункове та касове обслуговування можуть здійснювати лише банківські установи. Проте банки не можуть проводити діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі та страхування.

Усі банки мають тримати обов'язкові резерви в Національному банку України. При нестачі коштів для здійснення кредитних операцій і виконання взятих на себе зобов'язань банки можуть одержувати позики у Національному банку.

Банки класифікуються за різними ознаками. Так, за складом операцій їх поділяють на спеціалізовані та універсальні. Спеціалізовані банки виконують окремі види банківських операцій (які обов'язково включають основні операції банків - залучення депозитів, надання кредитів та операції з розрахунково-касового обслуговування). Універсальні банки виконують практично всі банківські операції, не спеціалізуючись на окремих їх видах.

Залежно від сфери впливу банку, від того, де розміщені клієнти, яких він обслуговує, банк може бути місцевим, регіональним, міжрегіональним або транснаціональним.

За структурною побудовою розрізняють банки без філій, філійні банки та банківські холдингові компанії.

Сфера діяльності банку визначає тип його діяльності. Так, місцеві банки переважно займаються роздрібними банківськими послугами. Регіональні та міжрегіональні банки займаються обслуговуванням як клієнтів, так і інших банків. Транснаціональні банки переважно здійснюють міжнародні операції, але можуть обслуговувати і великих клієнтів, що мають високий кредитний рейтинг.

Основними функціями банків є:

- надання кредитів та забезпечення потреб у ліквідності інших суб'єктів ринку;
- обслуговування комерційних угод та управління системою платежів;
- трансформація ризиків та капіталів.

Банки також є важливою ланкою в механізмі монетарного регулювання економіки.

Трансформаційна функція є однією з найважливіших функцій банку. Банки трансформують не тільки обсяги та терміни грошових вкладень, а й ризики, що супроводжують цю трансформацію. Залучаючи великі обсяги короткострокових та невеликих за розміром депозитів, банки здійснюють інвестування їх у довгострокові і нерідко значні за розміром позички. При

цьому банки приймають на себе кредитні ризики, пов'язані з можливим непогашенням позик, зі змінами процентних ставок та валютних курсів.

Банківські операції можна поділити на три категорії: активні операції, пасивні операції та банківські послуги [5, с. 269]. Активні операції банків пов'язані з розміщенням коштів і проводяться переважно з метою отримання доходу та для підтримки ліквідності. До активних операцій банку належить надання кредитів; купівля-продаж цінних паперів, лізингові, факторингові операції, операції з векселями; інвестиції в основні засоби, інші матеріальні та нематеріальні активи.

До пасивних операцій належать операції, пов'язані з формуванням ресурсної бази банку. Це операції із залучення депозитів та отримання кредитів на грошовому ринку, емісії боргових зобов'язань для збільшення кредитного потенціалу банку, тощо.

До послуг, які можуть надавати банки, відносять послуги по управлінню активами інших суб'єктів ринку, консалтингові, гарантійні, посередницькі, довірчі та інші послуги. Характерним у наданні банківських послуг є те, що цей вид діяльності не супроводжується значними змінами в активах чи пасивах банку. Для збільшення обсягу консалтингових чи посередницьких послуг банку немає потреби залучати додаткові фінансові ресурси та нарощувати обсяг своїх активів.

Специфіка всіх операцій банку полягає в тому, що навіть суттєве збільшення активів і пасивів банку не супроводжується різким збільшенням прибутку, а зменшення активів та пасивів банку не призводить до значних втрат. Збільшення обсягів пасивів і активів, відповідно, пов'язане із залученням додаткових коштів і збільшенням витрат щодо їх залучення, а зменшення пасивів, а, відповідно, і активів, призводить до зменшення витрат по залученню коштів.

Створення національної дворівневої банківської системи незалежної України почалося після прийняття у березні 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність».

Цим Законом було визначено, що перший рівень банківської системи представляє Національний банк, а другий - комерційні банки різних форм власності. За НБУ закріплювався статус центрального банку держави, що поряд з іншими функціями передбачає реєстрацію і ліцензування діяльності комерційних банків.

З часу проголошення незалежності України реєстрація новостворених комерційних банків почала здійснюватися Національним банком України, хоча певна кількість таких банків в Україні була створена за рішенням колишнього Державного банку СРСР. За перший рік незалежності (1992 р.) в Україні було зареєстровано 60 комерційних банків і на кінець цього року їх загальна кількість становила 133 одиниці. Найбільша кількість комерційних банків була зареєстрована у 1993 р. (84), а з 1995 р. кількість щорічно зареєстрованих банків мала тенденцію до зменшення [106, с. 7].

За станом на 01.01.2013 р. кількість банків за реєстром НБУ склала 176 установ проти 198 банків за станом на 01.01.2012 р. Таким чином, протягом 2012 року з Державного реєстру було виключено 26 банківських установ [69]. На сьогоднішній день за формою власності та організаційно-правовою формою діяльності переважна частина комерційних банків в Україні – це публічні акціонерні товариства.

З 1994 р. в Україні почали з'являтися комерційні банки з участю іноземного капіталу. Їх кількість за станом на 01.01.2013 р. досягла 53 установ, у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом – 22 банки [69].

За розміром активів українські комерційні банки поділяються на 4 групи. До першої групи відносять банки активи яких більші 20 000 млн. грн. За станом на 01.01.2013 р. до цієї групи належало 15 вітчизняних банківських установ. Друга група – банки з активами більшими 5 000 млн. грн. (20 банків за станом на 01.01.2013 р.). Третя група – банки з активами більшими 3 000 млн. грн. (20 банків за станом на 01.01.2013 р.). Найчисельнішою в Україні є четверта група, до якої належать банки з обсягами активів меншими 3 000 млн. грн. За станом на 01.01.2013 р. до цієї групи належало 116 вітчизняних банків [70].

Статутний капітал українських комерційних банків весь час збільшується і покриває більше половини загального балансового капіталу, проте існують ще значні невикористані можливості щодо його збільшення, а також велика потреба в цьому. Цей висновок підтверджується невеликими обсягами сумарного капіталу комерційних банків України в порівнянні з комерційними банками провідних в економічному відношенні країн світу.

Система комерційних банків України виконує значну роботу щодо залучення вільних грошових коштів та їх спрямування на розвиток національної економіки. Обсяги пасивних операцій банків із року в рік зростають, але цей показник є далеко недостатнім. В Україні існують потенційні можливості для значного збільшення банківських депозитів. За орієнтовними розрахунками українським юридичним і фізичним особам належать значні суми грошових коштів, які перебувають поза вітчизняними банками (готівка на руках у національній та іноземній валютах, кошти за кордоном тощо), що в разі більше, ніж поточні зобов'язання усіх комерційних банків України.

У структурі зобов'язань комерційних банків України за станом на 01.01.2013 р. 59,1% займають депозитні зобов'язання суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Приріст цих зобов'язань за останні п'ять років склав 205,7 %. Домінуючим видом в даній групі зобов'язань є строкові депозити (67,4%) [69]. Банки залучають вільні грошові кошти як у національній, так і в іноземній валютах. В останній період спостерігається переорієнтація депозитних операцій вітчизняних банків на залучення коштів в національній валюті України.

Як позитивне явище слід відзначити помітні зміни в асортименті кредитних послуг банків. У кредитному портфелі комерційних банків з'являються нові види кредитних продуктів, що підтверджує прагнення більшості вітчизняних банків закріпити свою позицію на вітчизняному ринку кредитування.

Якість кредитного портфеля комерційних банків України не можна вважати задовільною. Така ситуація з кредитуванням пов'язана з впливом

фінансової кризи та є наслідком незбалансованої кредитної політики вітчизняних банків в докризовий період.

Важливим видом активних операцій комерційних банків є інвестиційні операції. Портфель цінних паперів банків складається із пайових та боргових цінних паперів інших суб'єктів ринку і вкладення капіталу в асоційовані та дочірні компанії з метою отримання доходів у формі дивідендів.

У загальних активах банків портфель цінних паперів має незначну питому вагу. Активність банківських інвестиційних операцій залежить від рівня розвитку вторинного фондового ринку країни.

Успіх банківського бізнесу визначається його фінансовими результатами, які розраховуються як різниця між загальною сумою доходів і загальною сумою витрат банку. В різні періоди діяльності прибутки українських банків були різнорівневими. У період «дешевих грошей» вони були незначними, в період гіперінфляції - надмірними, а в період з 2009 по 2011 роки вітчизняні банки три роки поспіль отримували збитки. І тільки 2012 рік став першим роком після кризи, коли сукупний фінансовий результат діяльності банківської системи України був позитивним – банки отримали прибуток в сумі 4 899 млн. грн. [70].

Фінансові результати діяльності комерційних банків можна оцінити різними показниками, але найбільш зручним і об'єктивним, на нашу думку, є показник, що характеризує відношення чистого прибутку банку до акціонерного капіталу – показник рентабельності капіталу. За станом на 1 січня 2013 року він склав 3.03%.

Гострою проблемою розвитку банків в Україні є недостатність у багатьох із них капіталу і неякісна структура активів. Для оздоровлення банківської системи необхідно вжити рішучих заходів в напрямку вирішення зазначених проблем.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Фінансовий ринок країни забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів від їх власників до позичальників. Передача в користування фінансових

ресурсів на грошовому ринку оформляється тими чи іншими фінансовими інструментами. Більшість фінансових інструментів грошового ринку підпадає під поняття цінних паперів та похідних фінансових інструментів - ф'ючерсних, форвардних, опціонних угод та свопів.

Рівень розвитку фінансового ринку характеризується кількістю фінансових посередників і різноманітністю фінансових послуг, які вони надають. До основних фінансових посередників, що діють на грошовому ринку України належать Національний банк, комерційні банки, а також парабанківські інститути, сфера діяльності яких є досить широкою. Головними фінансовими посередниками на грошовому ринку України виступають саме банки, які забезпечують перерозподіл основної частини валового внутрішнього продукту.

Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі ліцензії шляхом надання банківських послуг. До банківських послуг належать залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від юридичних і фізичних осіб; відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів; розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

За станом на 01.01.2013 р. кількість банків в Україні за реєстром НБУ склала 176 установ. Протягом 2012 року з Державного реєстру було виключено 26 банків. На сьогоднішній день за формою власності та організаційно-правовою формою діяльності переважна частина комерційних банків в Україні – це публічні акціонерні товариства. Система комерційних банків України виконує значну роботу щодо залучення вільних грошових коштів та їх спрямування на розвиток національної економіки. Обсяги пасивних операцій банків із року в рік зростають, але цей показник є далеко недостатнім.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ДІЮЧОЇ ПРАКТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

2.1. Ресурсний потенціал банків: формування та управління

Стабільний розвиток вітчизняної економіки значною мірою залежить від рівня достатності ресурсного потенціалу банків, який є підґрунтям для зростання інвестиційної активності в країні, подолання економічної кризи й інтеграції банківської системи у світове співтовариство. Цей показник характеризує ринкову позицію банківської системи загалом та комерційних банків зокрема. Від ефективності механізму формування, управління і прогнозування коштів, які можуть бути залучені в майбутньому та якими володіють банки у даний момент часу, залежить їхня спроможність здійснювати повний спектр активних операцій і надавати послуги, необхідний рівень фінансової стійкості та місце банківської системи в умовах подолання наслідків кризи. У цьому контексті набуває актуальності визначення особливостей формування і дослідження сучасного стану ресурсного потенціалу банків України та пошук методів і механізмів забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банків.

Теоретичні та практичні розробки за даним напрямом сприяли тому, що теорія і практика механізму формування, розміщення та управління банківськими ресурсами набули сучасного наповнення й розвитку. Водночас в умовах постійних змін, що відбуваються у кон'юнктурі ринку банківських послуг і впливу світової кризи на вітчизняну економіку недостатньо дослідженими залишаються коло питань, що стосуються забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банку для досягнення цілей банківської системи з точки зору її стабільності й конкурентоспроможності.

Пер за все, розглянемо поняття «ресурсний потенціал банків», оскільки часто в наукових працях воно ототожнюється з поняттями «ресурсна база банків», «банківські ресурси». Слід також зауважувати, якщо досліджуючи

ресурсний потенціал банків, ми розуміємо, що мова йдеться про всі банківські установи певної країни, тобто ресурсний потенціал банківської системи в тієї чи іншої країни. Коли ж вживається термін «ресурсний потенціал банку», дослідження стосується конкретної банківської установи.

На думку О. Васюренко та І. Федосік ресурсний потенціал банку – це сукупність усіх фінансових коштів банку, які знаходяться в безпосередньому його розпорядженні, і ресурсів, які можуть бути залучені банком внаслідок проведення ефективної повномасштабної банківської діяльності. Таким чином, різниця в поняттях «ресурси комерційного банку» і «ресурсний потенціал комерційного банку» полягає в часовому характері управління фінансовими ресурсами [13, с. 59]. М. І. Савлук зазначає, що ресурсний потенціал банку – це потенційні його можливості формувати свої ресурси [4, с. 112].

Група дослідників під керівництвом А. О. Єпіфанова стверджує, що ресурсний потенціал банку - це сукупність власних, залучених та позичкових коштів банку, що перебувають у безпосередньому його розпорядженні і використовуються на його розсуд для здійснення банківської діяльності [39, с. 510]. Таким чином, ресурсний потенціал містить компоненти власного, залученого та позичкового капіталу, які він може придбавати на фінансовому ринку та використовувати для проведення активних операцій.

На нашу думку, при розгляді поняття ресурсний потенціал банку перш за все, слід звернути увагу, що ресурси – це основні елементи виробничого потенціалу, які має в розпорядженні система і які використовуються для досягнення конкретних цілей економічного розвитку. Звідси випливає, що банківські ресурси – це сукупність грошових коштів (елементи виробничого потенціалу для банківських інститутів), які формуються у процесі здійснення банками (що у сукупності становлять банківську систему) пасивних операцій, які використовуються для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій, класифікуються на власні, залучені та позичені і в кінцевому підсумку спрямовані на досягнення конкретних цілей економічного розвитку держави.

Щодо ресурсного потенціалу банків, то, беручи до уваги, що потенціал – це джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути задіяні або використані для виконання будь-якого завдання, досягнення певної цілі [100, 1058], то під ресурсним потенціалом банків ми розуміємо як усі можливі джерела, можливості (інноваційні, інтелектуальні, фінансові тощо), засоби, запаси, які можуть бути задіяні або використані банківською системою певної країни щодо формування пасивних операцій для здійснення кредитних, інвестиційних та інших активних операцій спрямовані на вирішення певного завдання, а саме досягнення економічного зростання країни загалом.

Звичайно, формування ресурсного потенціалу банку відбувається за допомогою певних методів й інструментів акумулювання банківських ресурсів, що утворюють відповідний фінансовий механізм. Формування ресурсного потенціалу конкретного банку відбувається шляхом вибору в межах розробленої ним ресурсної стратегії фінансових методів та інструментів виявлення і реалізації ресурсних можливостей з урахуванням політики центрального банку та економічної стратегії розвитку держави як всередині країни, так і на міжнародних ринках.

До структури фінансового механізму формування ресурсного потенціалу входять сукупність фінансових методів та інструментів, нормативно-правове й інформаційно-аналітичне забезпечення [15].

Зауважимо, що фінансовий механізм формування ресурсного потенціалу передбачає використання сукупності фінансових методів та інструментів з метою акумулювання фінансової складової ресурсного потенціалу, а саме, як ми вже зазначали, власних, позичених і залучених ресурсів банків. Фінансовий механізм формування ресурсного потенціалу тісно пов'язаний із фінансовою складовою потенціалу, однак інші елементи хоча й не виступають об'єктом прямого управління, визначають джерела та методи формування фінансових ресурсів, впливають на їх структуру та обсяг.

Створення механізму формування ресурсного потенціалу передбачає забезпечення банків та суб'єктів економіки достатнім обсягом ресурсів. При

цьому застосовуються такі фінансові методи, як формування власного капіталу (самофінансування – формування групи власників банку при первинній емісії акцій, інвестування - залучення коштів інвесторів шляхом проведення додаткових емісій акцій), депозитних коштів (депозитне фінансування) та недепозитних зобов'язань банків (кредитування діяльності банків суб'єктами економіки).

Останнім часом дедалі частіше спостерігається тенденція активного входження іноземного капіталу у банківську систему України, що спричинило появу такого методу формування ресурсного потенціалу, як кредитування материнської структури.

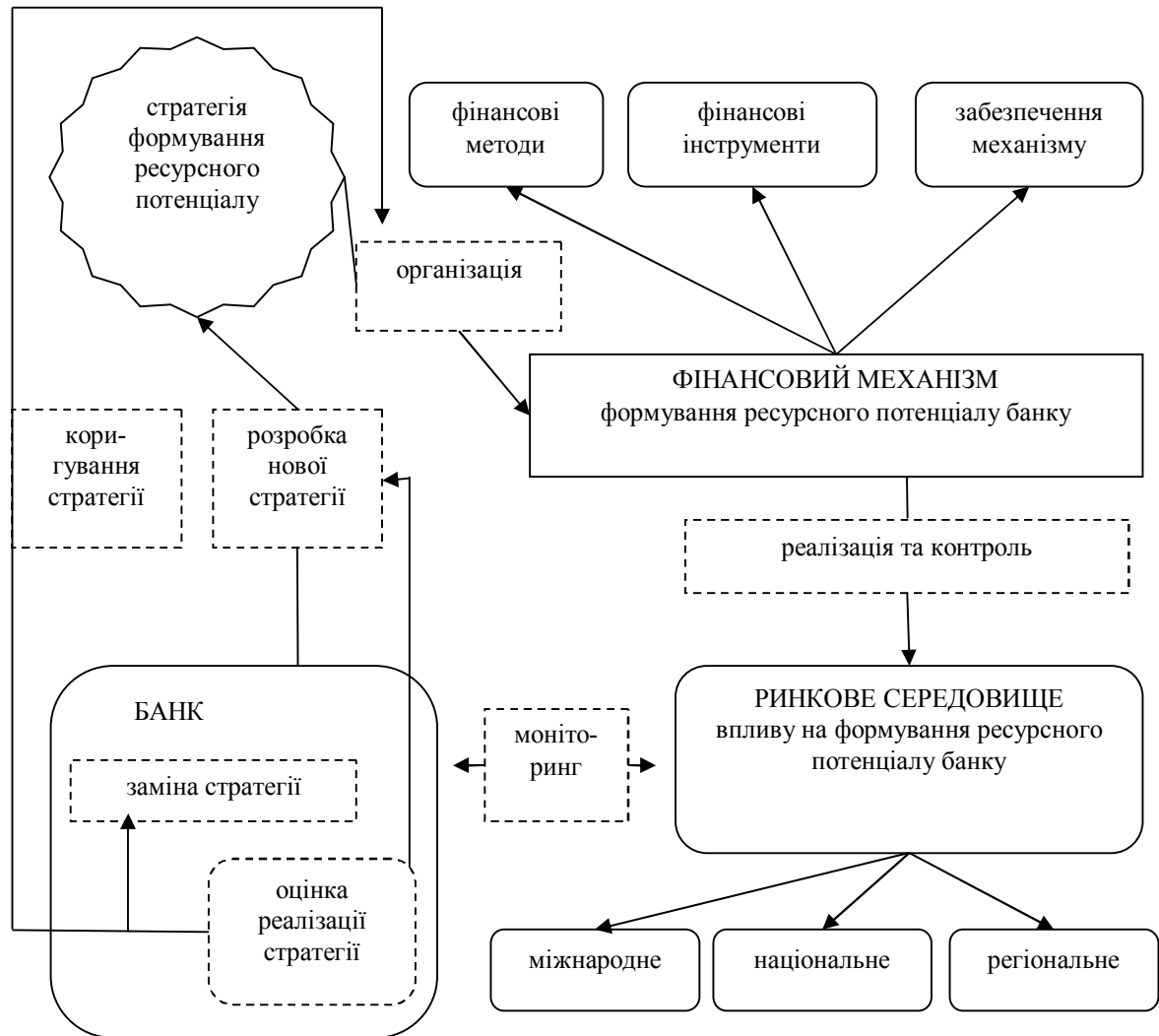
Застосування відповідних методів та інструментів формування ресурсного потенціалу відбувається на різних рівнях економічної системи, тому необхідно враховувати потенціал ринкового середовища, представленого рівнем регіону, масштабами усієї країни і фінансовими ресурсами інших держав. Оцінювання факторів впливу на ресурсні позиції банків відповідного рівня економічної системи дасть змогу визначити рівень формування ресурсного потенціалу, а саме регіональний, національний (внутрішній) та іноземний (зовнішній).

Формування ресурсного потенціалу банку, як слушно зазначають О. Васюренко [13] та Н. Волик [15] передбачає виявлення організаційно-інформаційних зв'язків фінансового механізму банківських інститутів з ринковим середовищем, з допомогою чого можна підвищити маневреність та збільшити кількість доступних варіантів забезпечення достатнього обсягу різних видів банківських ресурсів (рис. 2.1).

Такий підхід забезпечує:

- 1) виявлення причин виникнення зв'язків банків із зовнішнім середовищем;
- 2) визначення завдань щодо розробки та реалізації ресурсної стратегії;
- 3) створення оптимальної структури фінансового механізму, яка є засобом комунікації між управлінським персоналом та ринковим середовищем

формування ресурсів;

Рис. 2.1. Формування ресурсного потенціалу банку [6]

4) обґрунтування ефективності фінансових методів та інструментів, а також видів забезпечення, які формують структуру цього механізму;

5) реалізацію принципів пріоритетності, коригування, контролю, адаптивності, розвитку, компетентності, альтернативності, відповідальності, моніторингу [15].

Оскільки фінансовий механізм формування ресурсного потенціалу ми визначили як певну систему елементів, то реалізація цього механізму розкривається за допомогою структурно-функціональної моделі, яку необхідно розглядати як процес вибору банком у межах розробленої ресурсної стратегії фінансових методів та інструментів виявлення й реалізації ресурсних можливостей всередині країни та на зовнішніх ринках, що дає банкам змогу

чинити вплив на ринкове середовище шляхом проведення активних операцій, знаходити адекватну наявним фінансовим ресурсам нішу ринку та діяти у її межах, а також за рахунок постійного збільшення ресурсного потенціалу освоювати нові сегменти вітчизняного та міжнародного ринків банківських послуг.

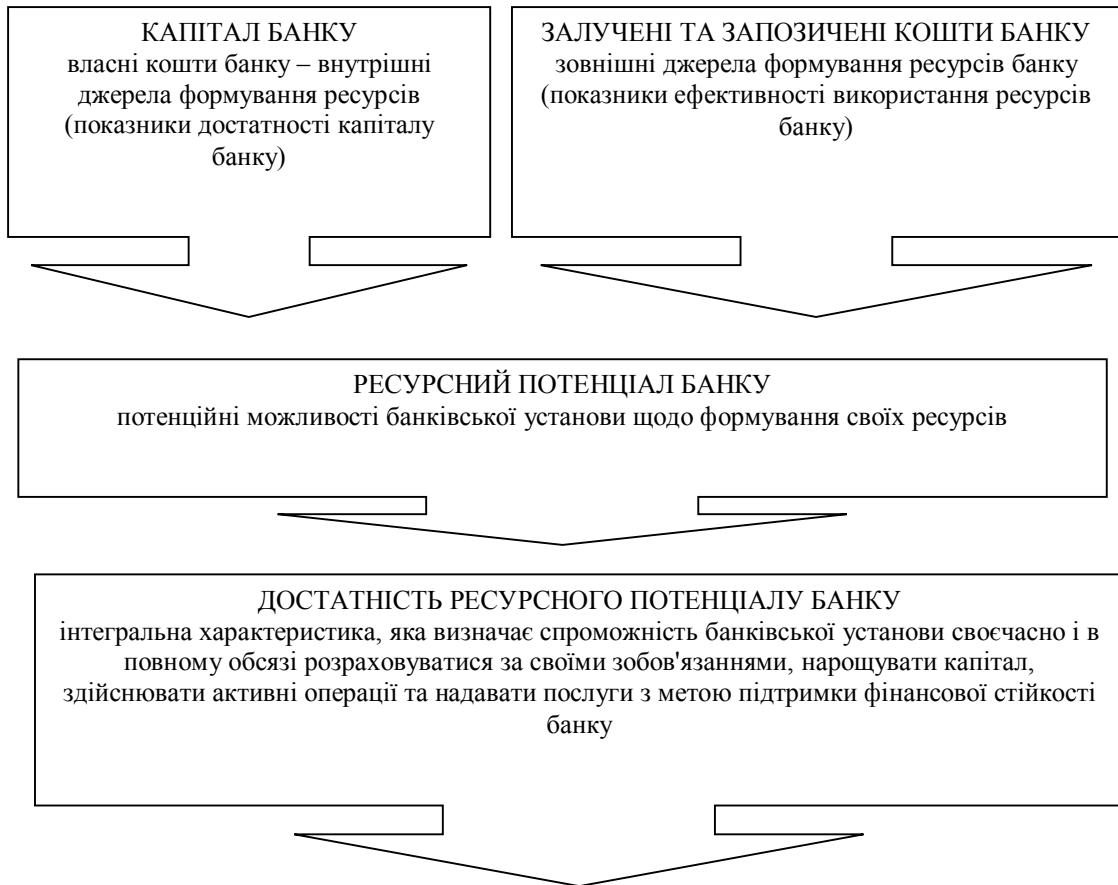
Як уже зазначалося, рівень достатності ресурсного потенціалу банків є важливим показником, який характеризує ринкову позицію банківської системи в цілому та комерційних банків зокрема. Отже, визначивши понятійний апарат ресурсного потенціалу банків і охарактеризувавши фінансовий механізм формування їх ресурсного потенціалу розглянемо науково-методичні підходи до оцінювання та забезпечення достатності ресурсного потенціалу банків для підтримання стабільного їх функціонування.

За класичною схемою механізм забезпечення достатності ресурсного потенціалу реалізується через встановлення достатності власного капіталу банку, оптимізацію залучення і запозичення коштів, а також визначення методів управління ресурсним потенціалом банку. Основні складові, що характеризують взаємозв'язок понять «ресурсний потенціал банку» та «достатність ресурсного потенціалу банку», відображені на рис. 2.2 [15].

У післякризовий період спостерігається зміна основних критеріїв оцінки ефективності діяльності компаній у розвинених країнах світу. З ретроспективного аналізу фінансової звітності, результати якого не забезпечують конкурентних переваг у довгостроковому періоді часу, увага переноситься на оцінювання нематеріальних активів, а саме: інтелектуальних, інформаційних та управлінських ресурсів, здатних забезпечити довгострокові конкурентні позиції бізнес-одиниці на ринку.

У збалансованій системі показників (Balanced Scorecard – BSC), базовими є фінансові показники, але при цьому акцент робиться на показниках нефінансового характеру. Традиційні схеми аналізу функціонування банків, що ґрунтуються лише на фінансових показниках, не враховують усього спектра

факторів, які мають нефінансовий характер та суттєво впливають на діяльність банку.

Рис. 2.2. Процес забезпечення функціональної достатності ресурсного потенціалу банку

З огляду на сказане вище, на нашу думку, в процесі формування ресурсного потенціалу банків найбільш доцільно застосовувати збалансовану систему показників, оскільки вона має низку переваг, зокрема:

- дає змогу оцінювати повний спектр елементів ресурсного потенціалу (як кількісного, так і якісного характеру);
- забезпечує перенесення уваги з фінансового потенціалу на інші елементи управлінського рівня ресурсного потенціалу банків;
- відображає існування тісного зв'язку управлінського персоналу з ринковим середовищем, що впливає на стратегічну поведінку банків на ринку ресурсів.

Основу BSC формують такі чотири елементи: фінансовий потенціал, потенціал ринкового середовища, потенціал елементів управлінського рівня та

потенціал елементів базового рівня. Для розробки й ефективної реалізації стратегії формування банківського ресурсного потенціалу необхідно використовувати компоненти збалансованої системи показників. Узгоджена взаємодія між складовими елементами збалансованої системи показників відображає послідовність процесу розробки BSC для формування ресурсного потенціалу банківських установ.

Формування ресурсного потенціалу банківських установ за допомогою BSC відбувається поетапно у зворотному щодо постановки цілей порядку. Фінансовий потенціал є домінуючим елементом у структурі BSC, оскільки він дає можливість оцінити ефективність реалізації вибраної стратегії. Покращенню результатів діяльності банку сприяють два шляхи: мінімізація витрат на формування ресурсів і максимізація приросту доходів від проведення активних операцій та виявлення нових методів й інструментів зміцнення банківського ресурсного потенціалу.

Аналізуючи фінансову складову BSC, варто зауважити, що в процесі управління керівництво стикається з двома альтернативами – або нарощувати майбутній потенціал, що вимагає відповідних витрат, або оперувати показниками поточної ефективності, що дозволяє отримати доходи в короткостроковому періоді, однак це не забезпечить банку конкурентні переваги у майбутньому.

Складові елементи BSC поєднанні між собою причинно-наслідковими зв'язками: кваліфікований і мотивований топ-менеджмент, використовуючи знання та досвід персоналу нижчих ланок, розвинену інфраструктуру елементів базового рівня (інформаційні, програмно-технічні, матеріальні ресурси), а також керуючись параметрами елементів управлінського рівня, реалізує відповідні управлінські процеси, що, у свою чергу, сприяють задоволенню потреб клієнтів, досягненню конкурентних переваг банку на ринку та забезпечують привабливі фінансові результати діяльності.

Збалансована система показників як основа контролю за формуванням банківського ресурсного потенціалу має такі характеристики: – її основою є

гнучка та універсальна методика, що робить її доступною для застосування у різних країнах і різними за величиною пасивів банківськими установами;

- потребує високого рівня менеджменту та готовності керівництва відмовитися від одноосібного управління банківським бізнесом;
- типовою помилкою при її використанні є швидка відмова від цієї системи, коли виникають труднощі у розрахунках, необхідних для аналізу показників.

Незважаючи на затяжну кризу в світовій економіці та проблеми на фінансових ринках, банки України протягом 2012 року залучили значний обсяг ресурсів на внутрішньому ринку, що дало змогу відновити фінансування економіки, зберігши при цьому прийнятні показники ліквідності і капіталізації. Грошово-кредитна політика в країні, а також ситуація на валютному ринку і в більшості галузей економіки залишалися стабільними і прогнозованими, що сприяло відновленню ресурсної бази банківської системи та коригуванню вартості фондування. У 2012 році відбувалися суттєві зміни в банківському регулюванні, що, ймовірно, буде сприяти подальшому коригуванню стратегій розвитку окремих банків.

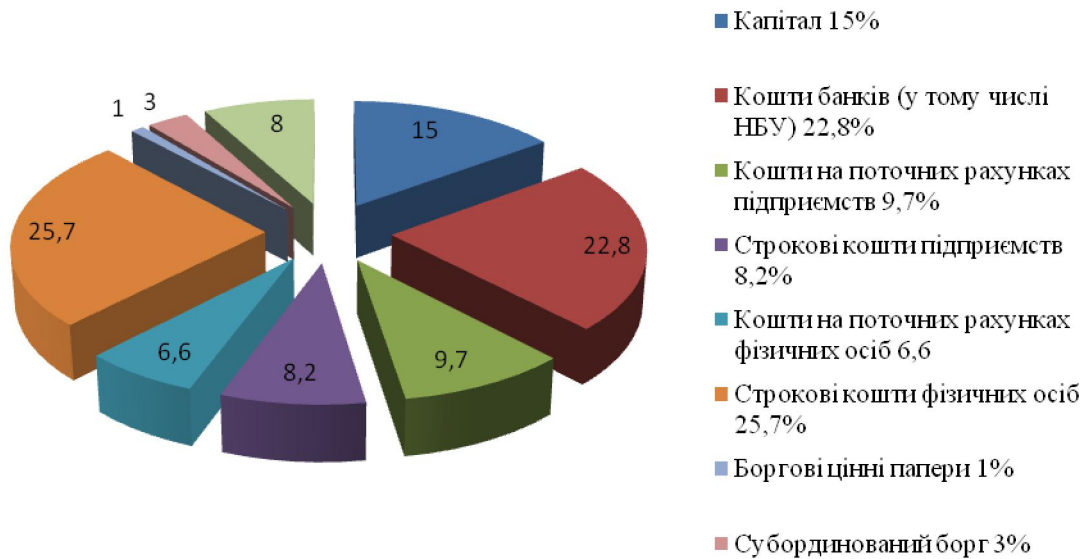
Законодавчі зміни і вироблення спільних позицій з регулятором та іншими контролюючими органами, що безпосередньо впливає на вітчизняний ресурсний потенціал банків, спростили процес розчищення банківських балансів за рахунок списання проблемних боргів, що може розширити можливості банків з нарощування кредитно-інвестиційних операцій. Проте якість ресурсної бази та банківської системи залишається все ще незадовільною.

Протягом 2012 року банківський сектор був сконцентрований на заміщенні зовнішніх позик ресурсами з внутрішнього ринку, підтримці прийнятних показників капіталізації й ліквідності, утримання дохідної бази та роботі з проблемними активами.

Ресурси банківської системи достатньо диверсифіковані відповідно до джерел формування. При цьому вагому їхню частку досі становлять кошти

пов'язаних структур. Структуру пасивів банківського сектора України станом на початок 2013 року відображено на рис. 2.3.

Капіталізація банківського сектору на сьогодні, на нашу думку, загалом відповідає поточній ситуації в економіці України. Проте, у разі погіршення

Рис. 2.3. Структура ресурсного потенціалу банківської системи України станом на 01.01.2012 року [70]

економічної ситуації та посилення регуляторних вимог окремим вітчизняним банківським установам можуть знадобитися додаткові фінансові вливання. Наприклад, у другому півріччі 2012 року посилювалися структурні дисбаланси в банківському сегменті, які спричинили дефіцит ресурсів у окремих банків, спровокували зростання ставок міжбанківського ринку та підвищення процентних ставок за депозитами. Подорожчання міжбанківських ресурсів, зниження показника перевкладення депозитів через низькі відсоткові ставки на початку року, зменшення шансів на отримання зовнішньої підтримки від материнських структур призвели до зміни клієнтської політики низки банків. Приплив клієнтських депозитів дає змогу підтримати власну ліквідність банків і зменшити залежність від іноземних кредиторів та Національного банку України. На початок 2013 року кошти клієнтів (підприємств і населення) формували 59,1% зобов'язань банківської системи. При цьому питома вага

строкових депозитів у коштах юридичних осіб складала 46%, у коштах фізичних осіб, відповідно, - 79% [68, с. 15].

Необхідно визнати, що рішення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб про збільшення гарантованої суми відшкодування до 200 тис. грн. суттєво стимулює зацікавленість вкладників у зберіганні грошей в банках. З розвитком банківської системи України виникають нові форми і види депозитних рахунків (йдеться про різноманітні ощадні сертифікати, спільні рахунки, накопичувальні пенсійні рахунки, інвестиційні рахунки), стосовно яких у законодавстві потрібно чітко обумовити форму гарантування у випадку банкрутства банку. Ці питання необхідно вирішувати відповідно до появи нових видів депозитів на українському ринку фінансових послуг, щоб діяльність фонду була якомога ефективнішою.

Світова практика свідчить, що важливим джерелом фінансування не тільки економіки, а й дефіциту державного бюджету є заощадження приватного сектора. В період криз національного виробництва саме вони є важливим фактором економічного зростання і розвитку країни.

Вирішити проблеми економіки України без залучення іноземного капіталу можна лише за умов впровадження нових ефективних заходів щодо залучення коштів приватного сектору та ефективного їхнього розміщення, оскільки чим більша доля залучених коштів клієнтів банку на довгостроковій основі, тим стабільніша частина ресурсів комерційного банку, що задовільно впливає на його ліквідність і зменшує залежність від міжбанківських позик.

Комерційним банкам при залученні вільних грошових коштів слід звернути увагу не тільки на цінові, а й на нецінові методи, до яких належить реклама, поліпшений рівень якості обслуговування клієнтів, розширення спектра пропонованих банком послуг, комплексне обслуговування, додаткові види безкоштовних послуг, розташування філій у місцях, максимально наближених до клієнтів, пристосування графіка роботи до потреб клієнтів. Це багато в чому залежить від кваліфікації апарату банку, який повинен враховувати не лише свої власні інтереси, а й інтереси клієнтів.

Управління ресурсами, залученими комерційними банками, має дві взаємодоповнюючі сторони: кількісну і якісну. Кількісна сторона полягає у всезростаючому розвитку пасивних операцій банків із метою залучення якомога найбільшої кількості ресурсів. Для цього використовуються усі можливі заходи, що стимулюють залучення вкладів і забезпечують їхнє збереження.

Якісна сторона управління залученими банківськими ресурсами тісно пов'язана з розробленням напрямів їх розміщення, що дозволяє найбільш ефективно їх використовувати. Кожен із названих методів взаємодоповнює один одного, тому банкам у своїй практиці необхідно застосовувати їх не окремо, а спільно.

З метою збільшення власного капіталу банку можна вжити таких заходів:

- обмеження можливостей зростання ризикових активів;
- впровадження дивідендної політики;
- залучення нових акціонерів;
- залучення коштів на умовах субординованого боргу.

Напрямами збільшення депозитних ресурсів банку є:

- розвиток нових видів вкладів, які би відповідали зростаючим потребам клієнтів;
- стимулювання залучення ресурсів через збільшення та диференціацію процентної ставки;
- удосконалення порядку та методів виплати відсотків;
- розширення спектра додаткових послуг вкладникам;
- використання різних видів цінних паперів для залучення ресурсів;
- підвищення якості обслуговування клієнтів.

Для якісного управління депозитною базою комерційними банками виконуються такі завдання:

- виявляти найбільш вигідних клієнтів, тобто таких, які забезпечать більшу стабільність депозитної бази та високий рівень вільних залишків за рахунками;

- визначати кількість клієнтів, яких необхідно залучати для підтримання заданого обсягу депозитної бази;
- проводити роботу щодо залучення найбільш вигідних потенційних клієнтів, однак продовжувати утримувати й колишніх клієнтів;
- проводити гнучку цінову політику індивідуально для окремих клієнтів.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку мають бути питання розроблення і оптимізації ресурсної політики українських комерційних банків.

Отже, на сьогоднішній день українські банки можуть вирішити проблему дефіциту ресурсів такими дієвими шляхами:

1. Отримати рефінансування НБУ, однак є ризик того, що центральний банк виділятиме ресурси лише системним банкам, діяльність яких істотно впливає на економіку країни, а малі банки опиняться на межі банкрутства і підлягатимуть націоналізації чи продажу.

2. Проводити активну депозитну політику, підвищуючи ставку за депозитами, однак існує ймовірність того, що довіра до вітчизняної банківської системи не так швидко повернеться до населення, а юридичні особи витратять депозитні кошти на потреби поточної діяльності, оскільки доступ до банківських кредитних ресурсів буде закритим.

3. Одержати кошти від материнських структур та іноземних компаній, котрі не постраждали від наслідків світової фінансової кризи, однак для українських банків вимоги до кредитування чи емісії єврооблігацій, плата за користування коштами будуть вищими, порівняно з докризовим періодом.

Таким чином, зростання ресурсного потенціалу вітчизняної банківської системи буде залежати від подальших напрямків її розвитку, обраних напрямків подолання світової фінансової кризи та ефективності проведення монетарної політики Національним банком України.

2.2. Кредитна діяльність вітчизняних банків та її вплив на розвиток економіки

У сучасних умовах банки різних країн щораз гостріше відчувають проблеми банківського кредитування. Вони ще більше актуальні для вітчизняної банківської системи, рівень простроченої позичкової заборгованості в якій протягом останніх 5-7 років мав стійку тенденцію до зростання. Багато банків зазнають втрат через недосконале оцінювання ризику і вимушені завищувати відсоткові ставки за кредитами, від чого передусім потерпають позичальники.

Негативні тенденції вплинули на стан кредитування в Україні. На фоні широкої реклами та простоти отримання кредитів обсяг наданих банками кредитів за 2007-2008 р.р. зріс майже в 3 рази. Більше, ніж половина загального їх обсягу припадала на кредити, надані в іноземній валюті (на 01.01.2009 р. 52%). Це було насамперед, пов'язано з нижчими процентними ставками за кредитами в іноземній валюті порівняно з національною й нерозвиненістю вітчизняної фінансової системи, яка не могла на належному рівні конкурувати із зовнішніми ринками як щодо обсягів наявних кредитних ресурсів, так і щодо строків, на які вони могли бути надані позичальникові [50, с. 278]. Для більшості українців іноземна валюта (долар США та євро) протягом тривалого часу залишалася основним засобом заощадження і накопичення капіталу, оскільки, починаючи з 2000 р., курс американського долара щодо гривні змінювався несуттєво. У 2008 р. відбувся перелом у розвитку банківської системи України. Якщо перші три квартали були періодом стрімкого зростання й експансії, то четвертий квартал – часом обвалу фінансової сфери.

Розглядаючи першопричини фінансової кризи, президент Банку Нідерландів, голова Базельського комітету з банківського нагляду Н. Веллінк на IX Річній конференції ОЛКР з ризик-менеджменту назвав три фундаментальні причини, які призвели до розвитку кредитної кризи та її трансформування у фінансову [1, с. 5]. Йдеться, зокрема, про недосконалість:

- 1) механізму ініціювання і стандартів надання кредитів;

- 2) методик вимірювання та управління ризиком для складних структурованих продуктів і фінансових інновацій у кредитному посередництві;
- 3) процедур контролю й нагляду за фінансовими інноваціями.

Для умов нашої держави найважливіше значення серед названих факторів мав перший фактор, що діяв у поєднанні з недосконалим механізмом управління кредитними ризиками. Однак найбільший вплив на український фінансовий сектор здійснила валютна криза, яка була зумовлена стрімким зростанням дефіциту платіжного балансу і зменшенням припливу обсягів іноземної валюти внаслідок скорочення експорту, а потім, відповідно, й виробництва.

До початку кризи вітчизняна банківська система розвивалась прискореними темпами. Кількість діючих банків досягла 184. Впродовж року спостерігалось потужне нарощування їхніх активів з 603,3 млрд. грн. до 926,1 млрд. грн. (55%). Десять найбільших банків контролювали майже половину всіх активів [8, с. 108]. Співвідношення активів до ВВП становило 97,5%. Така цифра перевищувала аналогічні показники у Центрально-Східній Європі.

Водночас спостерігалась тенденція до різкого збільшення обсягів кредитування і відбувалась лібералізація доступу до отримання кредиту. Внаслідок цього абсолютні показники кредитного портфеля виростили з 492 млрд. грн. до 792,4 млрд. грн. Розмір депозитного портфеля також свідчив про позитивну динаміку, збільшившись майже на 30%. Крім цього, здійснювалась активна експансія іноземного капіталу в банківську сферу країни. Частка іноземних банків у структурі активів пододала межу 50%. Саме на банківський сектор у 2008 р. припало 43% іноземних інвестицій в економіку України. Чистий прибуток банків зріс на 7,5 млрд. грн. Структура доходів напередодні кризи виглядала таким чином: 77,10% становили процентні доходи, 14,67% – комісійні, а 8,24% – інші. У структурі процентних доходів 46,93% – процентні доходи за кредитами суб'єктам господарювання (юридичним особам), 32,65% – процентні доходи за кредитами фізичним особам, 2,50% – доходи від цінних

паперів, 12,88% – прибуток від операцій з філіями, 4,90% – дохід від розміщення коштів в інших банках та 0,13% – від інших операцій [8, с. 110].

Такі вражаючі успіхи банківської системи були досягнуті на фоні економічного зростання, високих інфляційних індексів і різкого збільшення споживання. Так, за період із січня по вересень 2008 р. темп зростання ВВП становив 6,7%, а доходи населення у першому півріччі збільшились на 13,4%. Активно у січні – червні цього року зростав сектор промислового виробництва, особливо експортоорієнтовані галузі.

Починаючи з вересня 2008 р., в нашій державі почалось погіршення макроекономічної ситуації. У IV кварталі країну охопила жорстка фінансово-економічна криза, зумовлена впливом як світових тенденцій розвитку, так і структурних недоліків української економіки. За підсумками 2008 р. ВВП збільшився лише на 2,1%, а промислове виробництво зменшилось на 3,1%. Відбулось падіння внутрішнього та зовнішнього попиту. Катастрофічне погіршення економічної ситуації поглиблювалось різким знеціненням гривні, яка за останні місяці 2008 р. впала на 60%. Деякі банки опинились перед загрозою дефолту. В такій ситуації посилились тенденції до зміни структури власності й активного втручання НБУ в фінансову політику [16, с. 37].

У 2009 р. фінансово-економічна криза продовжувалась. ВВП України знизився на 15,1%, а промислове виробництво – на 21,9%. Найвищі темпи падіння економіки спостерігались у першій половині 2009 р. З другого півріччя окреслились тенденції до стабілізації економічного становища. Відбулось зниження інфляції, і до певної міри нормалізувались обмінні курси валют. Через різке зростання кількості проблемних кредитів майже всі банки припинили діяльність у сфері кредитування. Обсяг кредитного портфеля скоротився на 2,1% (747 млрд. грн.). В реальності така цифра була вищою, тому що кредити в 2009 р. масово надавались державними банками в межах цільових програм. Суттєво знизилось кредитування фізичних осіб – на 14%. Водночас відбулось зменшення рівня доларизації позик з 59% до 51%. Незважаючи на деякі ознаки позитивних тенденцій, прибуток банківської системи у 2009 р. мав

чітку негативну динаміку. В підсумку загальні збитки досягли 38,5 млрд. грн. Проте варто зазначити, що більшість з них належить п'яти проблемним банкам.

Одна з причин, через яку виникла криза в нашій державі, – залучення банками зовнішніх запозичень з метою кредитування в Україні. При цьому важливим є те, що переважно здійснювалося споживче кредитування населення. Інакше кажучи, гроші спрямовувалися не на реальний розвиток економіки, а на споживання побутової техніки, автомобілів і квартир. Головною проблемою стало те, що гроші надавалися споживачам на тривалий строк – 5-7 років для автомобілів та 20-30 років для нерухомості, а закордонні кредити вітчизняні фінансові установи залучали на незначний строк – 3-5 років. До того ж вітчизняні банки розраховували перекредитовуватися за кордоном на таких же вигідних умовах і надалі. Однак через світову фінансову кризу іноземні банки спочатку зробили більш жорсткими умови залучення кредитів в Україну, а незабаром взагалі перестали надавати кредити банкам нашої держави [8, с. 112].

Необхідність повертати залучені за кордоном кошти (близько 17 млрд. дол.), які вже роздані як довгострокові кредити, через відсутність інших джерел фінансування примушує банки й саму державу вживати заходів для забезпечення фінансової спроможності вітчизняної банківської системи. Вчасно не скоригувавши свою політику та не вживши ефективних заходів для мінімізації впливу кризи, банки розраховують на компенсацію втрат за рахунок держави і власних клієнтів. Вони переживають кризу ліквідності; їм потрібні гроші, які банки намагаються залучити всіма можливими методами. Арсенал засобів та винахідливість банкірів вражає: вони підвищують відсоткові ставки за наданими кредитами, не повертають депозити як достроково, так і після закінчення строку, затримують проведення платежів, вимагають додаткових платежів та ін.

Обсяг виданих позик українськими банками у 2009 р. перевищував акумульовані кошти на депозитах у 2,24 рази, при чому кредитів в американській валюті видано у 2,8 рази більше, ніж залучено валютних

ресурсів на депозити [67]. В результаті нестачі власних ресурсів банки скоротили кредитування економічних суб'єктів. Зменшення кредитування економіки банківським сектором негативно відображається на розвитку практично всіх секторів економіки.

У першій половині 2010 р. в економіці нашої держави намітилися тенденції до поступового виходу з кризового стану. Вже у 2011 р. почала простежуватися позитивна динаміка фінансових показників діяльності банків. Розмір кредитного портфеля без урахування сформованих резервів показав дещо нижчі темпи зростання і з початку року збільшився на 9% (або на 55,1 млрд. грн.). Частка довгострокових кредитів у кредитному портфелі банків зменшилася до 53%, тоді як на початок 2009 р. вона становила 64,1%. Кредити та заборгованість клієнтів зросли всього на 0,9%, або на 6 млрд. грн. [34].

Ситуація дещо покращилась порівняно з попередніми роками передусім у результаті стимулювання Національним банком України кредитної активності комерційних банків. Зокрема, значна увага приділялася поліпшенню якості кредитного портфеля банків. З цією метою було зменшено навантаження на капітал банків шляхом послаблення вимог до оцінювання окремих кредитних операцій. Наслідком таких дій стало послаблення оцінювання жорсткості кредитних умов. Стимулюючі заходи Національного банку України сприяли активізації процесів кредитування, які у III кварталі набули сталого характеру. Водночас за підсумками 2011 р. залишки за кредитами фізичних осіб продовжують підтверджувати негативну динаміку (зниження на 9,3%) [27, с. 68].

Динаміка активів комерційних банків України і, зокрема, їх кредитного портфеля за період з 01.01.2009 р. по 01.01.2013 р. представлена в таблиці 2.1.

Посилення процесів глобалізації, перебої з ліквідністю і дія факторів політичної нестабільності мали значний вплив на вітчизняний банківський ринок. Більшість ризиків, які були актуальними для банків раніше, посилювалися й стали просто критичними. Проте найскладніший та найбільш важко прогнозований в умовах фінансової кризи – кредитний ризик. Мінімізація

кредитного ризику і вміння ефективно управляти ним є головним у банківській справі.

Проблеми з ліквідністю, з якими зіткнулися підприємства реального сектору економіки, істотно підвищили ймовірність дефолту контрагентів за поточними кредитними портфелями та емітентами цінних паперів. При цьому зросла ймовірність неплатоспроможності як окремих корпоративних позичальників, так і погіршення якості портфелів споживчих кредитів, що процентні доходи за призводить до виникнення проблем неповернення отриманих позичок.

Таблиця 2.1

Основні показники діяльності банків України [69]

(млн. грн.)

№ п/п	Назва показника	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013
I	Чисті активи (з урахуванням резервів за активними операціями)	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192
1.	в тому числі: кредити надані	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327
2.	довгострокові кредити	507 715	441 778	420 061	426 430	398 934
3.	прострочена заборгованість за кредитами	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520
4.	Резерви під активні операції банків	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319
	з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	44 502	99 238	112 965	173 343	132 056

Крім цього, ймовірність кредитного ризику останнім часом істотно зросла ще й з інших причин. Перша причина – це так зване спекулятивне банківське кредитування. За деякими оцінками, приблизно 30-40% загального кредитного портфеля банків України займали позики, надані для проведення спекулятивних операцій. Друга причина – це нагромаджені валютні ризики, які

реалізувалися, коли гривня девальвувала. Внаслідок цього доходи населення та компаній у національній валюті виявилися недостатніми для того, щоб обслуговувати кредити в іноземній валюті.

Третьою причиною є криза довіри. Світова фінансова криза, яка розпочалася з іпотечної кризи у США і зачепила світові фондові ринки, в Україні спостерігалася у вигляді відпливу коштів іноземних інвесторів. Це погіршило ліквідність банків, які використовували іноземні залучені кошти.

Четверта причина – це так званий принцип доміно. Глибока спеціалізація сучасного бізнесу призводить до залежності від багатьох постачальників та споживачів. Фінансова нестійкість одного з них підвищує кредитний ризик усіх учасників процесу.

П'ятою причиною реалізації кредитного ризику є скорочення попиту. Наслідками фінансової кризи стали згортання виробництва й зменшення рівня зарплат і доходів, що призвело до зменшення попиту. Внаслідок цього знизилася рентабельність бізнесу та погіршилися можливості обслуговування позичкової заборгованості, тобто посилюється кредитний ризик. Крім цього, банки не враховували макроекономічні фактори ризику при оцінюванні позичальників і управлінні кредитним портфелем [12, с. 145].

Слід звернути увагу також на мікроекономічні фактори кредитних ризиків, які діють у сфері банківської діяльності. Це передусім агресивна кредитна політика, яка проводилася банками в останні роки.

Ускладнення доступу до кредитних ресурсів, невизначеність перспектив кон'юнктури ринків і економіко-правового середовища в Україні та значний рівень політичних ризиків дестимулюють інвестування в нашій державі, сповільнюють темпи кредитування економіки і погіршують якість кредитів, що посилює низхідну динаміку економічного зростання.

Отже, очевидно, що найбільш значними проблемами банківського кредитування підприємств в Україні є:

- нестабільність фінансової та політичної системи;
- недосконале і непостійне законодавство;

- надто високі кредитні відсотки;
- не вигідні умови кредитних угод для позичальників;
- надзвичайно довга процедура розгляду можливості отримання кредиту та ін. [6].

Існуюча макрофінансова нестабільність – це результат взаємодій зовнішніх факторів та цілого комплексу внутрішніх структурних дисбалансів, які стосуються всіх без винятку сфер вітчизняної економіки. Світова фінансова криза відіграла лише роль каталізатора, тому її слід розглядати тільки як одну з причин нестабільності банківської й фінансової систем України [34].

Стан економіки показав, що всі ці дисбаланси негативно вплинули на діяльність грошового ринку і банківської системи, порушивши рівновагу також на валютному ринку.

Одним з важливих факторів подолання фінансової кризи стала відмова від фактичної прив'язки обмінного курсу гривні до долара США. Адже у період, коли капітал вивозиться із країни, низький курс долара вигідний інвесторам.

Аналізуючи проблеми банківського кредитування в Україні, можемо стверджувати, що вітчизняна банківська система потребує значного реформування, спрямованого на здешевлення кредитів, їхню доступність, економічно обґрунтовані кредитні ставки, вдосконалення законодавчої бази, запозичення досвіду іноземних держав (так, в Японії ставка за банківський кредит становить 7-8%, у Росії – 12,3-12,8% і т. ін.). Удосконалення кредитної політики українськими банками має забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновлення темпів економічного зростання в нашій державі. Саме це є головним завданням в умовах необхідності якнайшвидшого подолання наслідків фінансової кризи у вітчизняній економіці й запорукою забезпечення її подальшого розвитку [19].

Стабілізація банківської діяльності у післякризовий період потребує від банків швидкого запровадження методів економічного банківського бізнесу, який базується на стратегії зниження витрат. За існуючого механізму формування

депозитної політики банку в Україні навіть з урахуванням високого професіоналізму менеджерів і за умови застосування сучасних рекомендацій щодо ведення фінансових справ існує ще значний ступінь ризику. Нинішній механізм розроблення та втілення депозитної політики на рівні банків не повною мірою відповідає сучасним вимогам банківської діяльності.

Також необхідно враховувати, що Україна означила для себе євроінтеграційний курс, на вітчизняний фінансовий ринок у майбутньому очікують значні зміни, які виявлятимуться, перш за все, у розширенні присутності закордонних фінансових установ. Це змушує українські фінансові компанії вступати у жорстку конкурентну боротьбу. Виграти її можна буде тільки завдяки створенню достатньої наукової бази, необхідної для розробки і проведення депозитної та кредитної політики; підготовці наукових кадрів, здатних упроваджувати власні розробки з урахуванням особливостей нашої держави; створенню центрів, які зможуть координувати в масштабах країни роботу, пов'язану з формуванням ресурсного потенціалу; наявності надійної системи комунікації банків з громадськістю; підвищенню рівня банківських знань у населення, змістового рівня спеціальних та науково-популярних публікацій; формуванню навичок зваженого і відповідального підходу політиків до проголошення різних заяв, що стосуються депозитної та кредитної політики банків та ін. [55, с. 15].

Отже, Україна потребує значних реформ як у банківській системі, так і у фінансовому секторі загалом. З метою покращення умов банківського кредитування необхідно зробити такі кроки у різних сферах, зокрема:

1. У сфері банківського нагляду.

Варто зазначити, що значне погіршення якості активів під час кризи призвело до того, що в деяких банках рівень власного капіталу виявився недостатнім для відновлення кредитування. У цьому контексті підхід НБУ має бути диференційованим. Крім того, НБУ потрібно звернути увагу на створення економічних передумов для активізації процесу залучення довгострокових коштів населення. Тому особливої актуальності набуває питання нарощування

капіталу Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Шляхи вирішення цієї проблеми є такими [55, с. 17]:

- необхідно збільшити кількість джерел формування коштів фонду та встановити норму відрахувань також для НБУ;
- кошти фонду можуть бути розміщені не тільки в державні, а й в іпотечні цінні папери;
- потрібно запровадити диференційовані ставки за вкладами банків до Фонду гарантування.

Отже, достатня капіталізація банківського сектору – ключовий фактор кінцевого відновлення кредитування економіки. Суворе зобов'язання виконання існуючих вимог до капіталу має бути забезпечено НБУ. Основним етапом у цьому процесі стає більш жорсткий контроль за дотриманням банками вимог до капіталу.

2. У сфері валютного регулювання.

Придбання окремих банківських установ міжнародними фінансовими групами та певна лібералізація банківського законодавства сприяли надходженню до банківської системи держави значного обсягу валютних пасивів. Населення України велику частину заощаджень також зберігає в іноземній валюті. Переважна частина банківських установ валютний ризик намагалась перекладати на позичальників, наслідком чого було зростання валютного кредитування впродовж 2005-2008 р.р.

Девальвація національної валюти призвела до відчутного збільшення боргового навантаження на позичальників за валютними кредитами і зростання обсягу заборгованості, номінованої в іноземній валюті. З кінця 2008 р. банки обмежили кредитування в іноземній валюті, а на початку 2009 р. регулятором було змінено правила розрахунку валютних позицій та формування резервів за валютними кредитами, що також стало додатковим стримуючим фактором на ринку валютного кредитування. Основна частина валютних кредитів фізичним особам є довгостроковими, тому зниження їхнього обсягу відбувається в міру погашення кредитів громадянами (відповідно до встановлених графіків).

На початок 2012 р. валютні кредити формують 47% від загального обсягу кредитів в економіку (наданих юридичним і фізичним особам), а їхня частка у кредитах фізичним особам становить 70%. Частка валютних депозитів у депозитних портфелях банків дорівнювала 42% (у структурі депозитів населення – 49%). З метою стимулювання іноземних акціонерів підтримати вітчизняні банківські установи, НБУ тимчасово дозволив хеджувати валютний ризик за коштами, які надаються на умовах субординованого боргу [69].

Управління валютним ризиком передбачає визначення його ступеня, оцінювання можливих наслідків та вибір методів страхування. Визначення ступеня валютного ризику полягає в його ретельному аналізі й оцінюванні можливих збитків та інших наслідків, оскільки від цього залежить вибір конкретного методу захисту. Правильна оцінка валютного ризику в умовах крайньої неврівноваженості ризикової кон'юнктури має важливе економічне значення. Через стихію ринку можуть стати марними довгострокові зусилля навіть великої компанії, тому передбачення можливих валютних збитків набуває великого значення у внутрішньофірмовому фінансовому плануванні й підвищенні ефективності основної діяльності банку або корпорації. Оцінка ризику завжди охоплює величину ризикового періоду, суму під ризиком і ризик втрат за зобов'язаннями, які можуть виникнути в майбутньому (якщо, наприклад, будуть укладені контракти, про які розпочато переговори).

Отже, на заміну заборони кредитування в іноземній валюті мають бути впроваджені менш радикальні заходи з уникнення кредитування в іноземній валюті, зокрема встановлення вищих рівнів резервування для таких кредитів, тощо.

3. У сфері фіскальної політики.

Програма фіскальної консолідації, що може заслуговувати на довіру, має, крім іншого, передбачати такий основний захід, як зменшення навантаження на позичальників з приватного сектору. Проте передбачене скорочення дефіциту бюджету на 1% від ВВП щороку, з нашої точки зору, не є достатньо амбіційним. Тут необхідна більш суттєва та швидка консолідація.

Хоча зникнення в найближчому часі фіскальних дефіцитів виглядає нереалістичним, питання фінансування цих дефіцитів має важливе значення. В середньостроковій і довгостроковій перспективі влада повинна домовитись щодо розвитку ліквідного ринку місцевих облігацій, який би слугував цілям такого фінансування. Водночас у короткостроковій перспективі ми пропонуємо сконцентруватися на зовнішніх джерелах на заміну місцевим, оскільки це допоможе уникнути конкуренції за обмежене внутрішнє фінансування. Серед інших зовнішніх джерел фінансування підтримка від міжнародних фінансових установ, зокрема МВФ та Світового банку, має бути пріоритетом, як і (пізніше) вихід на ринок приватних запозичень через випуск єврооблігацій.

Однак, незважаючи на сукупність запропонованих заходів, нестабільність у банківській системі посилюють проблеми, що виникли в реальному секторі. Вони, по-перше, призвели до відпливу депозитів суб'єктів господарювання, по-друге, знизили рівень довіри населення до банківської системи, що виявляється у зменшенні обсягів депозитів фізичних осіб у національній валюті й, по-третє, спричинили зростання частки проблемних кредитів.

Таким чином, для подолання наслідків фінансово-економічної кризи необхідно розробити комплекс взаємопов'язаних заходів щодо взаємодії фінансового і нефінансового секторів економіки й узгодити дії всіх органів державної влади та суб'єктів господарювання з метою їхнього виконання. При цьому ключова роль має належати розробці й реалізації державної стратегії економічного і соціального розвитку, яка передбачала б чітко визначений розвиток окремих галузей національної економіки, активне ведення експортно-імпоротної та енергетичної політики й ін., а також реалізацію завдань грошово-кредитної політики Національним банком України.

Для забезпечення фінансової стабільності банківської системи України та розвитку банківського кредитування у період економічної кризи та посткризовий період необхідно:

- підняти рівень капіталізації банківського сектору шляхом залучення додаткового акціонерного капіталу;

- удосконалити процедури санації, реорганізації й ліквідації банків;
- підвищити конкурентоспроможність банківських послуг шляхом заміщення готівкових розрахунків на безготівкові платіжні інструменти;
- запровадити стимули для комерційних банків, які кредитують інноваційні проекти;
- збільшити кількість державних банків, їхні капітальні ресурси і посилити роль цих банків на вітчизняному фінансово-кредитному ринку;
- ввести державне обмеження щодо відсотків за кредитами та здійснювати контроль за дотриманням цього обмеження;
- законодавчо закріпити як критерій проблемного банку скорочення його регулятивного капіталу на 20% і більше;
- розробити програму покриття бюджетного дефіциту за рахунок переважно внутрішніх запозичень.

Здійснення вищеназваних заходів дасть змогу оздоровити національну економіку та забезпечити зростання обсягів промислового виробництва.

2.3. Інвестиційна діяльність банків в Україні в контексті стимулювання реального сектору економіки

Розвиток фінансового ринку відіграє важливу роль у функціонуванні економіки будь-якої країни. Одним з елементів фінансової структури є інвестиційний ринок, що є чи не найбільш дієвим механізмом, який всебічно впливає на динамічність розвитку фінансового ринку. Саме тому необхідно чітко усвідомлювати, що таке інвестиції, якими можуть бути джерела їхнього формування і яке значення мають цінні папери. У період розвитку ринку цінних паперів підвищується їхня роль у функціонуванні інвестиційного механізму. Ефективність ринку акцій, облігацій та інших цінних паперів залежить від того наскільки високоефективно працюють фінансовий, інвестиційний та інші ринки, від роботи емітентів, стабільності в економіці держави та інших чинників.

Комерційні банки України виступають на фінансовому ринку як учасники інвестиційного процесу. Головні напрями участі банків в інвестиційному процесі передбачають:

- 1) проведення операцій, пов'язаних із вкладенням у державні цінні папери;
- 2) здійснення інвестицій за рахунок власних коштів;
- 3) участь в інвестиціях у складі промислово-фінансових груп;
- 4) трастове управління інвестиційними ресурсами;
- 5) залучення іноземних інвестиційних ресурсів.

Інвестиційна діяльність банку належить до його активних операцій, а інвестиції - до активів установи. Інвестиційна діяльність банків має за мету:

- 1) збереженість капіталу банку;
- 2) приріст дохідності банку;
- 3) забезпечення ліквідності балансу банку;
- 4) підтримку вторинних резервів установи.

Інвестиційна діяльність банків тісно пов'язана з банківськими кредитними операціями. Водночас вона має свої відмінності:

1) інвестиції носять знеособлений характер, а кредитні угоди укладаються з конкретними юридичними чи фізичними особами;

2) у процесі інвестування в цінні папери комерційні банки виступають кредиторами і є ініціаторами таких заходів, а при кредитуванні вони виступають також кредиторами, але ініціатором угод виступає позичальник;

3) позика видається переважно на короткий строк і на основі принципів повернення і забезпеченості, а інвестиції в цінні папери здійснюються без дотримання таких принципів.

Цінні папери можуть використовуватися банками як застава для одержання кредиту на міжбанківському ринку, для рефінансування через НБУ.

Банки беруть активну участь у формуванні інфраструктури ринку цінних паперів. Вони можуть виконувати депозитарні функції, займатися клірингово-

розрахунковою діяльністю, вести реєстр власників цінних паперів (реєстраторська діяльність).

Окремі види діяльності банків на ринку цінних паперів підпадають під визначення професійної діяльності, зокрема, це діяльність з випуску та обігу цінних паперів, депозитарна, розрахунково-клірингова, реєстраторська тощо.

Для здійснення професійної діяльності банки повинні одержати дозвіл Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку [41, с. 128].

Емісійні операції банків на ринку цінних паперів можна систематизувати залежно від виду цінних паперів, що випускають в обіг, а саме:

- операції з випуску дольових цінних паперів (акцій);
- операції з випуску боргових зобов'язань (облігацій, депозитних сертифікатів, векселів, комерційних цінних паперів);
- операції з випуску похідних цінних паперів.

Крім операцій з цінними паперами як інвестиційних операцій, банк здійснює прямі банківські інвестиції, які можна класифікувати наступним чином:

1) інвестиції у власну діяльність. Це, насамперед, інвестиції у власні основні засоби та інші вкладення, які збільшують вартість власних активів банку.

2) інвестиції в інші види діяльності. Ці інвестиції здійснюються:

а) за рахунок коштів банку. Вони спрямовуються на створення підприємств чи участь у їхній діяльності (окрім купівлі акцій), які, передусім, є елементами інфраструктури банківської діяльності;

б) за рахунок кредитних ресурсів. Кредитування клієнтів банків на інвестиційні потреби здійснюється як за рахунок кредитних ресурсів, залучених власними силами банку, так і за рахунок обслуговування цільових кредитних ресурсів на інвестиційні цілі зовнішнього походження.

Згідно з Законом України "Про банки і банківську діяльність", банки мають право здійснювати прямі інвестиції без письмового дозволу Національного банку України у разі, якщо:

- інвестиція в будь-яку юридичну особу становить не більше 5 % регулятивного капіталу;
- юридична особа, в яку здійснюється інвестиція, веде виключну діяльність з надання фінансових послуг;
- регулятивний капітал банку повністю відповідає вимогам до інвестицій, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України [82, с. 14].

Банку забороняється інвестувати кошти в підприємство, установу, статутом яких передбачена повна відповідальність його власників. Пряма чи опосередкована участь банку в капіталі будь-якого підприємства, установи не повинна перевищувати 15 % капіталу банку. Сукупні інвестиції банку не повинні перевищувати 60 % розміру його капіталу.

Отже, банки можуть брати участь в інвестуванні таким чином:

- 1) обслуговувати рух коштів, що належать інвесторам-клієнтам і призначені для інвестування;
- 2) мобілізувати накопичення для заощаджень і спрямовувати їх на інвестування через ринок цінних паперів;
- 3) вкладати в інвестиційні проекти власні та залучені ресурси.

Однак у сучасних умовах в Україні банки в основному обмежуються переважно першим видом діяльності, оскільки залучення коштів, що інвестуються, незначні. Це пов'язане з низкою об'єктивних чинників:

- рівень ціни кредиту є достатньо високим;
- нестача власного капіталу та брак достатніх резервів під кредитні ризики. У зв'язку з цим проблема концентрації банківського капіталу є надзвичайно актуальною;
- обмеження фінансових можливостей банків вимогами Національного банку України щодо обов'язкового резервування.

Збільшити інвестиційний потенціал комерційні банки мають можливість за рахунок заощаджень населення.

Якісним моментом можна вважати появу у вітчизняній практиці спеціалізованих інвестиційних банків. В узагальненому вигляді інвестиційні банки є фінансовими інститутами, що спеціалізуються на операціях з цінними паперами, реалізації інвестиційних проектів, довгостроковому кредитуванні клієнтів. Інвестиційні банки виконують такі функції:

1. Участь у фінансових програмах емітентів, формування інвестиційних портфелів.

2. Андерайтинг, тобто купівля на первинному ринку цінних паперів з подальшим їх перепродажем інвесторам; укладання договорів про гарантування повного або часткового продажу цінних паперів емітента інвесторам, про повний чи частковий їх викуп за фіксованою ціною з подальшим перепродажем або про накладання на покупця обов'язку робити все можливе, щоб продати якомога більше цінних паперів, не беручи зобов'язання придбати будь-які цінні папери, що не були продані (ст. 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність") [82, с. 5].

3. Продаж-купівля цінних паперів на вторинному ринку, портфельне управління фінансовими активами. Крім купівлі-продажу цінних паперів, від імені клієнтів інвестиційні банки також ведуть операції і здійснюють інвестування від власного імені.

4. Інвестиційне проектування, моніторинг реалізації планів розвитку.

5. Довгострокове кредитування під заставу цінних паперів.

Інвестиційний банк не має права залучати кошти фізичних осіб і розпоряджатися ними.

Діяльність комерційних банків України в умовах фінансової кризи та в посткризовий період засвідчила незначну питому вагу інвестиційних вкладень в структурі активів банків. Так, за даними Національного банку України станом на 01.01.2013 року в структурі активів комерційних банків вкладення в основні засоби, нематеріальні активи та інвестиційну нерухомість склали 5%, вкладення в цінні папери – 8%. В структурі кредитів, наданих нефінансовим

корпораціям на дану дату інвестиційні кредити з терміном погашення більше 5 років складала, відповідно, 12% [68, с. 15].

Суттєву частину коштів банки утримують також в інвестиціях в державні цінні папери (обсяг таких вкладень за 2012 рік зріс на 14%) та на рахунках в інших банківських установах (станом на 01.01.2013 р. обсяг коштів на коррахунках в інших банках становив 99,5 млрд. грн.; 23,9 млрд. грн. було розміщено у кредити банкам – резидентам).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Створення механізму формування ресурсного потенціалу передбачає забезпечення банків та суб'єктів економіки достатнім обсягом ресурсів. При цьому застосовуються такі фінансові методи, як формування власного капіталу (формування групи власників банку при первинній емісії акцій, інвестування - залучення коштів інвесторів шляхом проведення додаткових емісій акцій), депозитних коштів та недепозитних зобов'язань банків.

Управління ресурсами, залученими комерційними банками, має дві взаємодоповнюючі сторони: кількісну і якісну. Кількісна сторона полягає у всезростаючому розвитку пасивних операцій банків із метою залучення якомога більшої кількості ресурсів. Для цього використовуються усі можливі заходи, що стимулюють залучення вкладів і забезпечують їхнє збереження.

До початку кризи вітчизняна банківська система розвивалась прискореними темпами. Кількість діючих банків досягла 184. Впродовж 2008 року спостерігалось потужне нарощування їхніх активів з 603,3 млрд. грн. до 926,1 млрд. грн. (55%). Десять найбільших банків контролювали майже половину всіх активів банківської системи. Співвідношення активів до ВВП становило 97,5%. Така цифра перевищувала аналогічні показники у Центрально-Східній Європі. Водночас спостерігалась тенденція до різкого збільшення обсягів кредитування і відбувалась лібералізація доступу до отримання кредиту.

Очевидно, що найбільш значними проблемами банківського кредитування підприємств в Україні були і залишаються нестабільність фінансової та політичної системи; недосконале і непостійне законодавство; надто високі кредитні відсотки; не вигідні умови кредитних угод для позичальників; надзвичайно довга процедура розгляду можливості отримання кредиту та ін.

Інвестиційна діяльність банків тісно пов'язана з банківськими кредитними операціями. Водночас вона має свої відмінності: інвестиції носять знеособлений характер, а кредитні угоди укладаються з конкретними юридичними чи фізичними особами; у процесі інвестування в цінні папери комерційні банки виступають кредиторами і є ініціаторами таких заходів, а при кредитуванні вони виступають також кредиторами, але ініціатором угод виступає позичальник; позика видається переважно на короткий строк і на основі принципів повернення і забезпеченості, а інвестиції в цінні папери здійснюються без дотримання таких принципів.

Цінні папери можуть використовуватися банками як застава для одержання кредиту на міжбанківському ринку, для рефінансування через НБУ.

Банки беруть активну участь у формуванні інфраструктури ринку цінних паперів. Вони можуть виконувати депозитарні функції, займатися клірингово-розрахунковою діяльністю, вести реєстр власників цінних паперів (реєстраторська діяльність).

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Напрями трансформації вітчизняної банківської системи в посткризовий період

За роки свого становлення й розвитку банківська система України досягла незаперечних успіхів, причому не завдяки, а всупереч обставинам, що склалися. Вона стала важливою органічною складовою національної економіки, але водночас накопичила низку складних проблем. Витоки цих проблем, на нашу думку, слід шукати переважно у таких чотирьох сферах:

- в економічній і фінансовій політиці, яку проводить влада загалом та щодо банківського сектору зокрема;
- у несприятливому фінансовому стані дуже великої частини підприємств і організацій реального сектору економіки (левова частка підприємств та організацій збиткова і фактично не може бути для банків контрагентами) та бідності значної частини населення. Проте не викликає сумніву, що динаміка ресурсної бази банків значною мірою визначається фінансовим станом підприємств і організацій та зростанням реальних грошових доходів населення;
- у певному відстороненні частини підприємств і організацій реального сектору, особливо великих, від проблем вітчизняних банків (мається на увазі перевага, яку вони нерідко надають іноземним банкам, як в отриманні кредиту, так і в розміщенні своїх вільних ресурсів);
- в особливостях побудови організації й управління у самих вітчизняних кредитних організаціях.

Можна зазначити сукупність причин, що стримують подальший прогресивний розвиток банківського сектору країни та перешкоджають досягненню ним якісно нового змісту як щодо більшої ефективності української економіки загалом, так і щодо власної конкурентоспроможності.

До цих причин належать такі [8, с. 212]:

1. Збереження в економіці країни таких несприятливих обставин, як високий рівень монополізації, гіпертрофований розвиток сировинних галузей, дефіцит середнього та малого бізнесу, нерівномірний розвиток регіонів, недоліки в системі оподаткування й ін. У сукупності ці обставини формують несприятливу для диверсифікації ризиків структуру економіки і негативний за низкою аспектів підприємницький клімат, що відображається й на банківському секторі.

2. Слабкий розвиток вітчизняного фінансового ринку загалом, елементом якого є ринок банківських послуг. До цього можна додати також загальну слабкість українського ринку цінних паперів та його значну відірваність від реальної економіки, низьку ліквідність, олігополістичний і здебільшого спекулятивний характер його діяльності, який у принципі має бути діючим інструментом та регулятором потоків грошового капіталу, їхнього перерозподілу між видами виробництв і окремими об'єктами господарювання, яким за інших обставин більш активно та результативно могли би користуватися й банки.

3. Не завжди адекватне ставлення влади до проблем економіки загалом і банківського сектору зокрема.

4. Політика управління державою та великими вітчизняними компаніями своїми грошовими потоками (концентрація ними своїх грошових ресурсів не в українських банках, а за кордоном), що призводить до знекровлення банківського сектору нашої держави. Насамперед саме з цієї причини українські банки вкрай обмежені у джерелах нарощення своїх капіталів і можливостях видавати великі й довгострокові кредити більш широкому колу клієнтів під прийнятні для них відсотки.

Важливого значення набуває завдання щодо вироблення і втілення в життя нової національної грошової стратегії та механізмів регулювання потоків грошових капіталів, яка б відповідала сучасним реаліям і здатна була б вирішувати численні науково-технічні, економічні й соціальні проблеми, які гостро постають перед країною.

Нам видається, що для вирішення всіх цих проблем необхідно здійснити пошук всебічно вивіренних відповідей на запитання, про необхідні вимоги до банків як до особливого фінансового інституту, до механізмів їхнього функціонування і взаємовідносин із зовнішнім середовищем - з галузями реальної економіки (з урахуванням необхідності подолання асиметричної фінансової взаємодії банків із суб'єктами реальної економіки) та міжнародною фінансовою системою; шляхи перетворення українських банків на більш потужний, ніж зараз, фінансовий фактор економічного і соціального розвитку країни.

5. Низький рівень конкуренції або її відсутність в окремих сегментах ринку банківських послуг, особливо в регіонах.

6. Недосконалість нормативної бази проведення банками активних операцій, передусім кредитування, яка залежить від НБУ.

7. Адміністративний та фінансовий тягар, покладений не тільки на банки, а й опосередковано на їхніх клієнтів у вигляді необхідності виконання деяких невластивих їм функцій, зокрема: валютний контроль, контроль за касовою дисципліною клієнтів, протидія легалізації («відмиванню») доходів, отриманих злочинним шляхом, виконання стосовно клієнтів обов'язків податкового агента.

8. Переобтяженість банків роботою, пов'язаною, зі складанням і наданням у різні органи великого обсягу різноманітної звітності.

9. Недостатньо якісні механізми управління, слабе бізнес-планування, незадовільний рівень керівництва окремими банками, орієнтація деяких з них на надання сумнівних послуг та недобросовісну комерційну практику і фіктивний характер частини капіталу окремих банків.

10. Недостатній професіоналізм частини менеджменту банків.

11. Незнання або поверхове знання співробітниками більшості банків специфіки діяльності своїх клієнтів – виробничих підприємств, що заважає їм спілкуватися з останніми «однією мовою»; адекватно розуміти проблеми своїх клієнтів, та знаходити способи їхнього вирішення, які задовольняли б обидві

сторони; грамотно провести перевірку на місці, визначити істинну кредитоспроможність підприємства-потенційного позичальника. З іншого боку, клієнти банків знають про банківську справу теж дуже мало.

12. Слабка апробація у багатьох банках навіть основних банківських фінансових технологій, що значною мірою стосується управлінських технологій.

13. Відсутність у банках повноцінного, якісно виконаного комплексу внутрішньої управлінської й регламентованої документації.

Так, окреслений вище перелік причин не є вичерпним. Не останню роль відіграють також причини, які вказують вчені-економісти та банківські аналітики, зокрема це відсутність культури ведення бізнесу у більшості суб'єктів економіки, високі ризики кредитування підприємств і організацій всіх форм власності, недостатній рівень захисту прав та інтересів кредиторів.

Враховуючи причини, що гальмують поступальний розвиток банківської системи України у теперішні посткризові часи, фрагментарно окреслимо етапи її становлення. Отже, за своєю суттю вітчизняна банківська система історично формувалась на засадах активного залучення національного капіталу в ресурсну базу банків і його трансформації в економіку України. Саме до 2005 р. вітчизняні банки у переважній більшості здійснювали кредитування реального сектору економіки.

Наша країна змогла уникнути у 1998-1999 рр. дефолту за внутрішніми державними запозиченнями завдяки тому, що були вироблені прийнятні як для банків, так і для держави механізми врегулювання кризи [13, с. 58].

Однак вже з 2005 р. в Україні розпочинаються процеси поглинання національної банківської системи іноземним капіталом. У науковій літературі та в численних експертних оглядах щодо приходу іноземного капіталу у вітчизняні банки широко відображена дискусія щодо позитиву, який буде привнесений в Україну іноземними банками. Таким чином, стрімке зростання іноземного капіталу у структурі банківської системи нашої держави не призвело ні до здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору

української економіки, ні до залучення прямих інвестицій в її пріоритетні галузі. При цьому відбулась дуже небезпечна концентрація спекулятивного капіталу у вигляді коротко і середньострокових валютних кредитів лише на декількох ринках: нерухомості, землі, автомобільному та споживчому. Чітко виявлялися негативні моменти такої експансії іноземного капіталу: стрімке зростання цін на базові товари цих ринків, деформація торговельного балансу країни та доларизація кредитних відносин (особливо з населенням).

Не були реалізовані надії на можливість повного забезпечення ліквідності іноземних банків у нашій державі за рахунок коштів материнських компаній. Фінансова допомога материнських структур не покрила у повному обсязі відтік коштів з їхніх дочірніх банків в Україні. Втрачена ліквідність компенсувалась також і за рахунок рефінансування і стабілізаційних кредитів НБУ, непогашений обсяг яких на кінець 2010 р. по банківській системі становив майже 70 млрд. грн. Водночас банки з національним капіталом (малі та середні банки) отримали незначну частку допомоги з боку НБУ, а реальний сектор економіки взагалі залишився без державних інвестицій у період 2008-2009 рр [32, с. 53].

Така фрагментація банківської системи нашої держави залишилася поза увагою державних органів влади й особливо основного регулятора банківського ринку – НБУ. Вчасно не вдалося виявити загрози для фінансової системи держави, а отже, не було жодної реакції з боку НБУ на помилковий вектор розвитку системи державного регулювання і нагляду.

Важливе місце в розвитку банківської системи України відводиться стадії нефункціонального гіперзростання та поглинання ззовні (2005-2008 рр.). Для цієї стадії були характерні відсутність стратегії розвитку і розбалансованість макроекономічних агрегатів та бюджетних показників. Саме в цей період через активність спекулятивного капіталу створюються цінові “бульбашки” на ринку нерухомості й землі. Третину рекордних обсягів прямих іноземних інвестицій (у 2007 р. вони досягають майже 10 млрд. дол.) було спрямовано у фінансовий сектор економіки, а звідси вже переважно у систему роздрібного кредитування

населення. Тому сформована у 2007 р. інфляція мала чітко виражений характер інфляції споживчого попиту.

На зовнішніх ринках у 2007 р. корпоративним сектором (з урахуванням банків) було залучено кредитних запозичень на суму більш, ніж 23,7 млрд. дол., причому 72% з них надійшли у банківський сектор – 17,2 млрд. дол. Надійшовши в банківський сектор, вони здебільшого використовувались на збільшення портфеля споживчих та іпотечних кредитів фізичним особам.

Така інтеграція банківської системи України з міжнародними ринками капіталу призвела до того, що почалося різке зростання зовнішньої заборгованості банків і на 01.01.2009 р. вона склала більше 39 млрд. дол. Валютні кошти скеровуються банками на кредитування переважно імпортих товарів побутового призначення та автомобілів [8, с. 194].

Доходимо висновку, що до настання світової фінансової кризи банківська система нашої держави була структурно викривлена, перестала слугувати цілям національного розвитку і стала інструментом забезпечення інтересів міжнародних фінансових груп, що призвело до структурної деформації та деградації внутрішнього виробництва.

На підтвердження цього вкажемо, що до настання глобальної фінансово-економічної кризи банки України швидко нарощували обсяги кредитування у своїх активах. Вони проводили безпечну кредитну політику і наражалися на ризики. Однак криза на ринку іпотечного кредитування банківських установ США та Західної Європи вплинула на ринок фінансових послуг України. На фоні нарощення у кредитних портфелях обсягів споживчого й іпотечного кредитування, у банків виникали проблеми недостатності фінансування та втрати ліквідності. Невиправдані ризики у період кризи спричинили зростання частки проблемних кредитів, про що свідчили аналітичні дані НБУ.

Водночас вплив світової фінансової кризи на нашу державу посилювався тим, що в реальному секторі економіки не проводились структурні реформи, а у фінансовому зменшилась довіра населення до владних інституцій, а отже й до банків, відсутністю з боку НБУ адекватної оцінки ризиків, не розробленістю

стратегії розвитку національної банківської системи і не сформованістю системи моніторингу кризових явищ.

Таким чином, слід особливо наголосити, що НБУ не зробив адекватних кроків щодо мінімізації агресивно сформованих ризиків напередодні кризи 2008 р. Внаслідок цього Україна зазнала кризи із загостреними економічними проблемами, серед яких:

- тотальна доларизація економіки;
- зростання частки іноземного капіталу у банківській системі;
- збільшення обсягів валютного кредитування;
- неадекватність темпів зростання обсягів споживчого кредитування населення (більше, ніж 100% на рік), здебільшого в іноземній валюті;
- недостатність обсягу кредитування реального сектору економіки за прийнятними процентними ставками;
- надмірна зовнішня заборгованість корпоративного та банківського секторів, яка перевищила зовнішню заборгованість держави майже в два рази;
- штучне зміцнення курсу гривні до долара США влітку 2008 р.;
- негативне сальдо торговельного балансу [101, с. 340].

На нашу думку, розгортання фінансової кризи в Україні значно посилювалося неконтрольованим зростанням частки іноземного капіталу у банківській системі й швидким зростанням обсягів валютних кредитів. Так, повертаючись до фрагментації вітчизняної банківської системи, зазначимо, що така суто формальна фрагментація за походженням капіталу на український, західний і російські фрагменти має також змістове походження, яке визначається стратегічною метою їхньої присутності в нашій державі.

Банки із західним капіталом мали за свою стратегічну мету кредитування населення для придбання імпортованих товарів тривалого користування, або, інакше кажучи, стимулювання споживання українським населенням товарів, виготовлених іноземними виробниками, шляхом їх оплати в борг.

Щодо російського фрагмента, то його стратегічною метою стало кредитування найбільш якісних та стратегічних промислових активів, сприяння

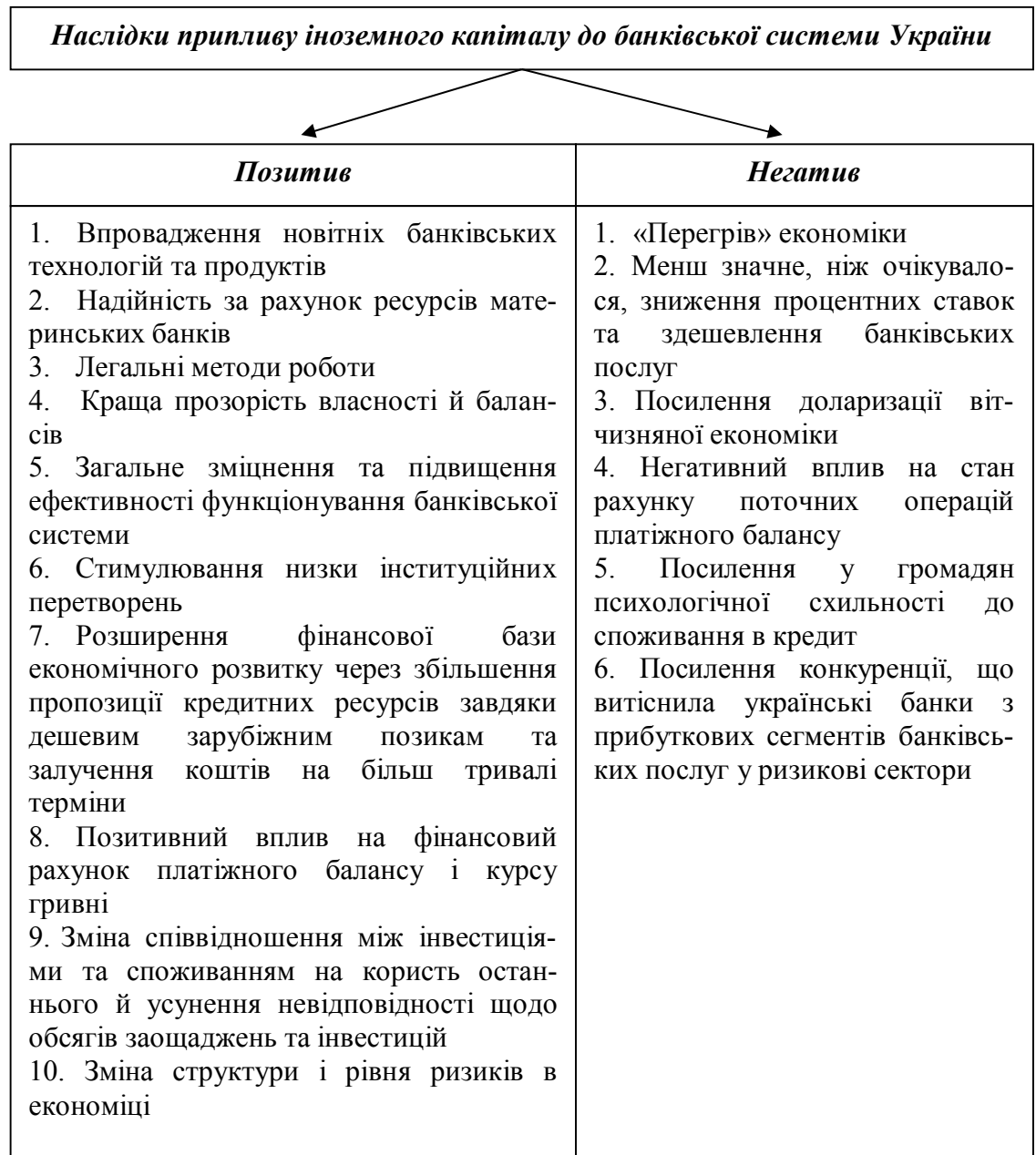

переходу їх під контроль російського капіталу і зміцнення його позицій на українському ринку. Безумовно, ці напрями доповнюються іншими, другорядними, зокрема: західні банки обслуговують також західні компанії, а отже, російські банки займаються іпотекою на додаток до головної мети їхньої присутності в Україні.

Зі сказаного робимо висновок, що за великим рахунком стратегічні напрями діяльності цих фрагментів вітчизняної банківської системи не відповідали потребам розвитку економіки нашої держави, а допущене українською владою нічим не обмежене кредитування імпорту товарів народного споживання не лише постачало ресурси іноземним економікам, а й гальмувало розвиток вітчизняної економіки, зменшувало кількість робочих місць та зайнятість населення. У кінцевому підсумку така фрагментація банківської системи України призвела до того, що іноземні банки досягали економічних і політичних інтересів своїх країн, а власне сама вітчизняна банківська система стала неспроможною повноформатно виконувати свої системні функції в економіці нашої держави.

В науковій літературі та у численних експертних оглядах щодо стратегічної розбалансованості банківської галузі широко висвітлено дискусію щодо якісної характеристики стану фрагментів банківської системи України й імовірного наростання проблем у вітчизняній банківській системі в найближчій перспективі. З цього приводу в національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» зазначено: «Посилення залежності банків від зовнішніх джерел пасивів у поєднанні з активізацією кредитування населення на придбання імпортованих товарів із тривалим терміном споживання сприяло поглибленню макроекономічних диспропорцій через розширення для іноземних товаровиробників вітчизняного ринку збуту й обмеження інвестиційного потенціалу національної економіки, формувало основу для дефіциту торгового балансу та посилення тиску на курс гривні» [101, с. 181-182].

Зазначимо, що із самого початку стратегія іноземних банків у нашій державі полягала в експансії у сфері споживчого й іпотечного кредитування. Проте прихід іноземних банків як має свій позитив, так і супроводжується ризиками та структурними дисбалансами. Переваги зростаючої присутності іноземних банків у вітчизняній економіці й ризики і структурні дисбаланси, які їх супроводжували, відображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Вплив іноземного капіталу на банківську систему України

Основними формами проникнення іноземного банківського капіталу на фінансовий ринок України є створення філій чи представництв, відкриття

власного дочірнього банку, партнерство з місцевим банком або придбання працюючого банку. Кількість банків з іноземним капіталом постійно зростає (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Кількість банків з іноземним капіталом в Україні [70]

Іноземний капітал у вітчизняній банківській системі представлений таким чином: найбільша частка (19%) належить капіталу з Росії, 14% – з Кіпру, 12% – з Нідерландів, 9% – з Австрії, 8% – з Німеччини, 7% – з Франції [50, с. 276]. Така диверсифікація слугує своєрідним запобіжним заходом щодо монополізації ринку та позитивним фактором для розвитку ринку і поліпшення якості банківських послуг.

Такі результати дають підстави стверджувати, що іноземні банки концентрують зусилля на досягненні своїх цілей загалом, що не завжди збігається з пріоритетами економічного розвитку нашої держави. Враховуючи останні кризові тенденції, коли великі транснаціональні банківські групи (ТБГ) переходять під контроль уряду, політика українських банків з іноземним капіталом відобразатиме інтереси не стільки окремих ТБГ, скільки урядів держав. Перманентне прагнення до подальшого розширення та посилення економічного впливу є об'єктивною закономірністю розвитку транснаціонального капіталу. При цьому традиційно банківський капітал –

один із найбільш агресивніших, він значно більш динамічний і гнучкий, ніж промисловий капітал, здатний оперативно пересуватися між країнами, обираючи для себе найбільш сприятливі умови.

Узагальнюючи обговорені вище вигоди і втрати, привнесені в економіку нашої держави іноземним банківським капіталом, наголосимо, що на початку 2011 р. показник проникнення іноземного капіталу у вітчизняний банківський сектор, за затвердженою Міністерством економіки Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, перевищив граничну межу. За такої ситуації продовжує існувати ризик, що вектори розвитку банківської галузі України не визначатимуться національною економічною політикою та стратегічними інтересами розвитку держави, а залежатимуть винятково від зовнішніх факторів впливу, що може загрожувати економічній безпеці нашої країни.

Характерними тенденціями розвитку комерційних банків України у 2012 році були:

- перерозподіл сфер впливу на банківському ринку, як результат консолідаційних процесів у системі та зміни пріоритетів розвитку окремих банків;
- зростання вартості ресурсів при обмеженому кредитуванні;
- зниження темпів зростання основних балансових показників, що пояснюється рецесійними явищами в більшості секторів економіки [70].

Банківський сектор має розгалужену регіональну мережу, яка нараховує близько 20 тис. підрозділів у різних регіонах країни. Незважаючи на те, що основна частина підрозділів сконцентрована в столичному та промислових регіонах, рівень покриття областей банківською мережею (у розрахунку на 10 тис. громадян) в цілому є рівномірним.

Основні структурні зміни в банківській системі в 2012 році пов'язані з:

- реєстрацією 4 нових банківських установ (ПАТ «АЛЬПАРІ БАНК», ПАТ «БАНК «СОФІЙСЬКИЙ», ПАТ «КБ «ФІНАНСОВИЙ ПАРТНЕР» та ПАТ «МЕЛІОР БАНК») за одночасного вилучення з державного реєстру 26

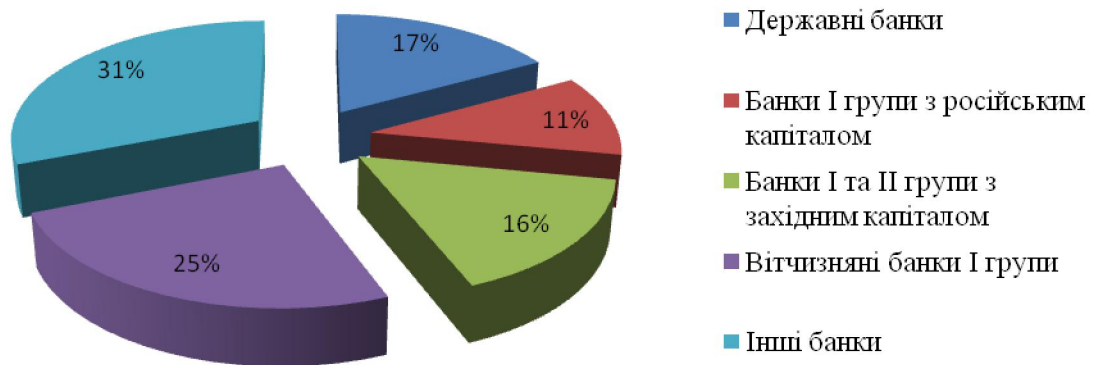
ліквідованих банків;

- створенням на базі АТ «РОДОВІД БАНК» санаційного банку (відповідна ліцензія НБУ була отримана 15.06.2012 р.);
- продажем ряду установ з західним банківським капіталом вітчизняним та російським інвесторам, та підписанням домовленостей стосовно такого продажу в 2013 році;
- ухваленням рішення про ліквідацію ПАТ «Банк Столиця» (30/01/2012), ПАТ «АКБ «Базис» (23.08.2012) та ПАТ «Інпромбанк» (29.02.2012) після невдалих спроб реанімувати ці банки шляхом введення тимчасової адміністрації;
- введенням тимчасової адміністрації в ПАТ «ЕРДЕ БАНК» (з січня 2013 року установа ліквідується зусиллями Фонду гарантування вкладів фізичних осіб) та ПАТ «БАНК «Таврика» (з 21.12.2012 по 20.03.2013) [70].

Через заборону валютного кредитування населення, одним з небагатьох інструментів хеджування валютних ризиків в Україні для банків з іноземним капіталом залишаються міжбанківські операції (ставка за якими істотно зросла у II півріччі 2012 року), а також інвестиції в державні цінні папери (валютні та індексовані ОВДП).

В 2013 році вірогідно збереження тенденцій консолідації банківського сектору за рахунок скорочення присутності іноземного капіталу. Це, обумовлено складним операційним середовищем в Україні та реструктуризаційними процесами на західних фінансових ринках. Останнє пояснюється посиленням пруденційних вимог до банків в країнах західної Європи (у зв'язку з прийняттям «Базель III»), що змушує їх оптимізувати інвестиційну політику. На рис. 3.3 представлена інституційна структура активів банківської системи України в розрізі банків за категоріями інвесторів за станом на 01.01.2013 р.

Стагнація в реальному секторі економіки, девальваційні очікування та висока вартість ресурсів в національній валюті були визначальними чинниками розвитку банківського сектору у 2012 році. В аналізованому періоді основні

Рис. 3.3. Інституційна структура активів БСУ станом на 01.01.2013 р. [70]

зусилля банки спрямували на зміцнення ресурсної бази, а також поліпшення якості активів за рахунок розміщення вільних ресурсів в ліквідні інструменти з прийнятною дохідністю. Корпоративний кредитний портфель банків України за станом на 01.01.2013 р. представлений в табл. 3.1. [70].

Таблиця 3.1

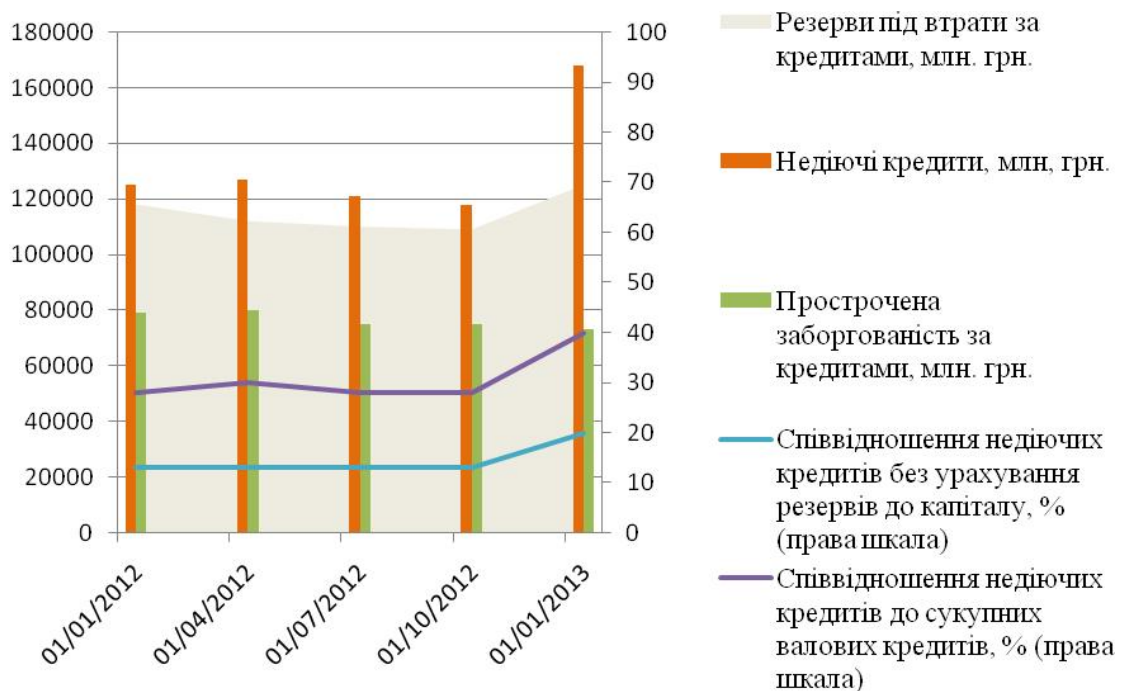
Корпоративний кредитний портфель комерційних банків України

Галузь	Приріст кредитного портфеля у 2012 р., млн. грн.	Кредитний портфель на 01.01.2013, млн. грн.	Рівень простроченої заборгованості, %
Сільське господарство	3 034	36 488	6,7
Рибальство, рибництво	-22	356	12,6
Добувна промисловість	2 930	15 726	4,2
Переробна промисловість	2 546	152 880	9,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	2 448	21 483	4,1
Будівництво	-6 379	37 052	15,1
Торгівля	12 208	220 224	9,2
Діяльність готелів та ресторанів	-710	4 230	3,8
Діяльність транспорту та зв'язку	1 854	30 043	4,5
Операції з нерухомим майном	15 918	105 516	7,4
Освіта	30	138	17,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-242	1 341	14,8
Надання комунальних та індивідуальних послуг	1 074	6 949	12,4

Приділялась увага також підвищенню прибутковості основних банківських

продуктів та рефінансуванню кредитів (у т. ч. із заміною валюти). Це дозволило банківській системі вийти на позитивний фінансовий результат.

Завдяки активній роботі банків з проблемною заборгованістю, рівень простроченої заборгованості дещо знизився, і на початок 2013 року склав 8,9% (проти 9,61% станом на 01.01.2012). Разом з цим, на початок 2013 року спостерігалось зростання частки недіючих кредитів, зумовлене зміною принципів класифікації, які почали застосовуватись зі звітності станом на 01.01.2013. Рівень резервування кредитного портфеля на початок року складав 15% (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Основні показники якості кредитного портфеля комерційних банків України [70]

Суттєву частину коштів вітчизняні банки утримують також в інвестиціях в державні цінні папери (обсяг таких вкладень за рік зріс на 14%) та на рахунках в інших банківських установах (станом на 01.01.2013 р. обсяг коштів на коррахунках в інших банках становив 99,5 млрд. грн.; 23,9 млрд. грн. було розміщено у кредити банкам – резидентам).

Істотних змін у структурі основних складових доходів банків не відбулося. Прибуток банківського сектору у 2012 році склав 4,9 млрд. грн. (за II півріччя 3,3 млрд. грн.) [69]. Показники процентної маржі та спреда банківської системи дещо знизилися в порівнянні з попереднім роком (через зростання вартості ресурсів), однак свідчать про достатній рівень спроможності банків забезпечувати рентабельну діяльність.

У 2012 році банківська система функціонувала в умовах складного операційного середовища, напруженості на валютному і грошово-кредитному ринках, нестабільності зовнішніх фінансових ринків, а також невизначеності стосовно подальших перспектив розвитку ряду базових галузей економіки країни. Зазначеними чинниками здебільшого визначались як напрями операційної діяльності, так і планування перспектив розвитку для самих установ: банки проводили обережну кредитно-інвестиційну політику, розміщуючи ресурси в короткострокові ліквідні активи. В той же час, збереглась тенденція переорієнтації ряду банківських установ на ресурси внутрішнього ринку, що (особливо у II півріччі) формувало підвищений попит на міжбанківські кошти і депозити клієнтів. Впродовж року регулятор значно збільшив фінансову підтримку банківських установ, проте здебільшого вона була спрямована на підтримання короткострокової ліквідності банків

Курс національної валюти у 2012 році перебував під тиском девальваційних очікувань та слабких показників економіки. У II півріччі спостерігалась незначна девальвація національної валюти (ринкового курсу на міжбанківському і готівковому ринку), стримати яку вдалось за рахунок масштабних інтервенцій Національного банку та заходів адміністративного впливу. Загалом ситуація на валютному ринку країни залишалась контрольованою, що обмежило вплив зазначеного чинника на фінансову стабільність банківської системи.

Переважна частка ресурсної бази банківських установ все ще залишається короткостроковою, що гальмує розвиток довгострокового кредитування

економіки без участі НБУ або Уряду. Це, насамперед, пояснюється, високою чутливістю внутрішніх кредиторів до економічної та політичної ситуації в країні та низьким рівнем довіри до банківських установ. З цієї точки зору важливою подією 2012 року стало прискорення процедури реструктуризації проблемних установ, що сприяло підвищенню довіри населення до банківської системи. Але можливість нарощення ресурсної бази за рахунок вітчизняного приватного сектору поки що обмежена. На нашу думку, за умови відносної стабільності національної валюти, зростання зобов'язань банків перед внутрішніми кредиторами у 2013 році не перевищить 5%. При цьому впродовж найближчого півріччя можливе незначне зниження ставок за депозитами і кредитами.

Платоспроможний попит на банківське кредитування з боку реального сектору поки що низький. Однією з тенденцій 2012 року було зростання активності установ в сегменті споживчих кредитів [70].

На вітчизняному ринку зберігаються обережні підходи при оцінці якості позичальників, тому в подальшому чутливість банків до кредитного ризику знижуватиметься по мірі погашення старих боргів. В той же час, враховуючи поточну валютну структуру активів та зобов'язань комерційних банків України, суттєва девальвація гривні може спричинити втрати банківських установ через погіршення платоспроможності значної частини позичальників та зниження показників адекватності капіталу.

Конкуренція на ресурсному ринку залишається на високому рівні, а зовнішні умови стають все більш жорсткими, що може призвести до перерозподілу сфер впливу на вітчизняному фінансовому ринку, подальшої консолідації банківського сектору та більш динамічного розвитку банків, створених для обслуговування фінансово-промислових груп.

Провідні міжнародні рейтингові агентства Standard & Poor's та Fitch Ratings оприлюднили своє бачення розвитку банківської системи України. Експерти цих агентств стверджують, що розвиток нашої держави повільно відновлюється після фінансової кризи. Основними проблемами, на які сьогодні

потрібно звернути особливу увагу, є питання проблемних активів і відновлення повноцінного кредитування економіки.

Незважаючи на поступове покращення макроекономічних показників України, експерти вважають, що вітчизняний банківський сектор залишається слабким. Зазначимо, що Standard & Poor's оцінює українську банківську систему як систему з високим рівнем ризику та зараховує її до групи 10. Така оцінка свідчить про те, що для нашої держави характерні висока економічна волатильність і наявність структурних недоліків, які роблять її вразливою для можливих шоків потрясінь. Банківська система України як і раніше схильна до високих кредитних ризиків через проблеми з якістю активів, що призводить до низької прибутковості банків.

3.2. Удосконалення банківських продуктів та послуг в ринкових умовах функціонування економіки

Ефективність діяльності комерційних банків в ринковій економіці в значній мірі визначається тим набором продуктів та послуг, які банки пропонують своїм клієнтам – суб'єктам ринку. Продуктовий ряд банку повинен весь час оновлюватися з огляду на нові реалії ринку та потреби клієнтів.

Поняття "новий банківський продукт" використовується як для визначення вдосконалення та оновлення існуючих продуктів, так і для продуктів, які вперше пропонуються споживачам та можуть задовольняти їхні потреби більш раціональним способом, або можуть приводити до виникнення нових потреб.

Новий банківський продукт - це банківська послуга, що вперше пропонується на ринку, або є новою для банку при наданні її своїм клієнтам. При цьому новим продуктом вважається також модифікація вже існуючого продукту стосовно технології надання, або інших параметрів, які споживач вважатиме значущими для себе і які можуть привести до можливості продажу новим типам клієнтів.

Новий банківський продукт повинен відповідати таким основним вимогам:

- відповідність існуючим і потенційним запитам споживачів;
- забезпечення додаткових доходів банку;
- вищі якісні параметри продукту на ринку над аналогічними продуктами;
- відповідність продукту стратегії розвитку банку [4, с. 119].

У комерційному банку практично можливі два підходи до організаційного забезпечення розробки і впровадження нових продуктів:

1. В банку функціонує окремий достатньо великий підрозділ, основною функцією якого є розробка нових продуктів. Реалізація нових продуктів і контроль за їх проходженням на стадіях життєвого циклу є функцією вже інших галузевих підрозділів.

2. В банку функціонують галузеві підрозділи, однією із функцій яких є також розробка і впровадження нових продуктів. Даний підхід отримав найбільше поширення у практичній роботі комерційних банків.

Нові банківські продукти розробляються і впроваджуються за усіма напрямками діяльності комерційних банків. Виходячи з реалій ринку банківських продуктів та послуг України вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі нових банківських продуктів в сфері кредитування та роздрібного банківського бізнесу.

Слід зазначити, що до нових кредитних банківських продуктів не можуть відноситися незначні зміни часткового характеру, які не змінюють змісту і суті банківського продукту або технології. Наприклад, зміна відсоткових ставок за кредитами, страхування та ін. З урахуванням цього, новий кредитний продукт за змістом включає:

- новий кредитний банківський продукт, який уперше з'явився на вітчизняному фінансовому ринку, тобто тільки в одному банку;
- новий для України зарубіжний кредитний банківський продукт, тобто новий банківський продукт, що з'явився на фінансовому ринку, але, який вже давно реалізовується на фінансових ринках інших країн у відповідності до

конкретних умов і юрисдикції;

- нові кредитні технології.

Варто зазначити, що виникнення нових банківських кредитних продуктів зумовлене в основному трьома причинами:

- розвитком підприємництва і посиленням конкуренції на ринку;
- кризовими явищами (або загальними, або приватного характеру) у банківській сфері, що є стимулом до підвищення фінансової стійкості та конкурентоспроможності банку;
- функціонуванням фінансового ринку в зарубіжних країнах, що дає інформацію про банківські нововведення за кордоном.

Ситуація, що склалася на вітчизняному кредитному ринку сьогодні, спонукає банки до впровадження нових продуктів, нових технологій кредитування реального сектору. Оскільки реальний і банківський сектори взаємозалежні один від одного, без розвитку банківського сектору неможливий розвиток виробничого, а без зростання економіки неможливе зростання банківських активів. На фінансовому ринку України вже з'являються різноманітні нові банківські продукти і технології. Однак, варто зазначити, що впровадження нових кредитних продуктів для суб'єктів господарювання носить хаотичний характер.

Основними проблемами впровадження нових кредитних продуктів для виробництва є [6, с. 147]:

- втрата довіри до банківської системи, що веде до зменшення ресурсної бази комерційних банків;
- неможливість забезпечення стовідсоткової безпеки для електронних продуктів;
- відсутність кваліфікованих спеціалістів;
- відсутність механізму організації ефективної побудови і фінансування інноваційної діяльності в банківській сфері;
- слабка культура новаторства і управління інноваційною діяльністю.

Зараз при розробці будь-якого кредитного продукту банкам необхідно враховувати споживчі переваги і можливості його потенційних позичальників. Якщо для збільшення привабливості продукту для споживача не можна зменшити його ціну – процентну ставку за кредит, то банк може змінити інші його споживчі характеристики, включаючи саму процедуру кредитування і супроводу.

Для кожного позичальника можлива побудова декількох кредитних схем залежно від параметрів кредиту: процентної ставки за кредитом, схеми виплати відсотків і основного боргу. Кредитний продукт, який матиме оптимальні параметри, як для кожного конкретного позичальника, що дозволить залучити більше надійних позичальників, так і оптимальні параметри щодо поворотності кредитів для банку, що дозволить йому збільшити активи.

Варто зазначити, що при розробці і наданні довгострокових кредитних продуктів зарубіжні банки дуже відповідально підходять до аналізу фінансового стану позичальника, його становища на ринку та роблять прогнози його діяльності на перспективу. Так, при наданні довгострокових кредитних продуктів банки Канади, зокрема банк RBCROYAL, бере до уваги всі зобов'язання позичальника, звертає увагу на зобов'язання із заробітної плати, а саме на її розмір, чи має підприємство можливість залучати кваліфікованих працівників, адже від кваліфікації персоналу залежить прибутковість підприємства.

Таким чином, українські банки повинні головний акцент робити не на особливостях кредитного продукту, а на перевагах і цінностях, які матиме клієнт, якщо ним скористається, тобто на причині, по якій споживач віддасть перевагу саме цьому кредитному продукту, як це роблять зарубіжні банки. На нашу думку, враховуючи, нинішню ситуацію на кредитному ринку і в реальному секторі економіки, для підвищення ефективності кредитного впливу на виробництво банкам варто зосередити увагу на розробці спеціальних цільових кредитних продуктів.

В цьому плані банкам варто звернути увагу на зарубіжні кредитні технології, які розробляються для кожного позичальника індивідуально, залежно від оцінки кредитоспроможності позичальника, його доходів, потреб в кредитних ресурсах та особливостей сфери його діяльності. Так, наприклад, банк Канади Alberta Treasury Branches (ATBFinancial) пропонує окремі спеціальні кредитні продукти для підприємств таких галузей як енергетична, лісова, харчова та для сільського господарства. Для кредитування підприємств кожної галузі створено окремі підрозділи, які в свою чергу складаються з кількох груп, що спеціалізуються тільки на кредитуванні однієї галузі і займаються розробкою спеціальних кредитних продуктів для неї, враховуючи усі зміни як у галузі, так і на ринку загалом.

Зарубіжні банки дають позичальникам можливість вибору гнучких варіантів погашення кредитів. Так, дуже популярний за кордоном Balloonloan (у дослівному перекладі «позичка методом аеростата») [6, с. 151]. Схема погашення побудована таким чином, що повернення кредитів відбувається відносно невеликими частинами протягом кредитного періоду й більшою сумою після закінчення терміну погашення боргу.

Зарубіжні банки враховують той факт, що започаткований бізнес на перших порах має незначні прибутки, тому вони йдуть на зниження першого внеску інколи навіть до 0%, нерідко одночасно піднімаючи процентну ставку за кредит. Також можна виділити кредитні пропозиції з ануїтетом, що підвищується або знижується. Кредитні продукти з ануїтетом, що підвищується, спеціально розраховані на щойно започаткований бізнес. Суть таких кредитних продуктів полягає в залежності обсягу щомісячних виплат по кредиту від платоспроможності позичальника. На початковій стадії позичальник вносить символічну суму як перший внесок, а щомісячні платежі часто складаються тільки з відсотків за кредит, але не за весь період кредитування, а, скажемо, за три – п'ять років. Після цього періоду банк переводить клієнта на іншу програму, збільшуючи платежі і термін, за яким вони розраховуються.

Отже, вітчизняним банкам потрібно звернути увагу на зарубіжний досвід індивідуального підходу до позичальників у плані погашення позик та застосування процентних ставок за кредит, враховуючи ситуацію в реальному секторі економіки.

Сьогодні в результаті змін, що відбуваються в структурі економіки, став актуальним системний аналіз галузей, внутрішньогалузевих тенденцій розвитку, особливостей фінансово-економічної діяльності і потреб підприємств не тільки в укрупнених галузях (наприклад, в галузі «сфера послуг»), а й деталізовано (наприклад, ніші «громадське харчування», «медичні послуги», «вантажні перевезення продуктів харчування і товарів народного споживання» та всередині галузі «сфера послуг»), а також формалізації даної інформації у вигляді спеціалізованих внутрішньогалузевих продуктів.

Отже, при актуалізації стратегії розвитку підприємницьких структур в умовах фінансової кризи необхідно приділяти істотну увагу питанням роботи банків щодо розширення продуктового ряду. Загалом мінімізація галузевих та інших ризиків позичальників можлива за рахунок розробки внутрішньогалузевих продуктів з урахуванням потреб і особливостей роботи компаній в окремих пріоритетних галузях, тобто побудови продуктового ряду в прив'язці до галузей і ніш економіки.

Варто зазначити, що бувають інвестиційні проекти, які потребують великого обсягу ресурсів, і для підвищення дієвості кредитування варто передбачати великий обсяг кредитних ресурсів. Оскільки часто коштів у одного банку недостатньо, то вирішенням даної проблеми може слугувати мало поширений для кредитного ринку України такий кредитний продукт як консорціумний кредит. Як джерело фінансування для банків він має ряд переваг порівняно з іншими кредитними продуктами. Суть консорціумного кредиту полягає в об'єднанні декількох банків для надання кредиту, що дозволяє акумулювати необхідний обсяг грошових ресурсів і розподілити ризики між всіма учасниками угоди. Дрібні банки таким чином матимуть

можливість доступу до інвестиційно привабливих секторів економіки, набуваючи певної частки в кредитуванні.

В Україні в основному поширений зовнішній ринок консорціумного кредитування [6, с. 154]. Основні позичальники – великі банки і великі компанії, кредиторами ж виступають, як правило, виключно зарубіжні банки. Однак, для реального сектору такі кредити не видавалися. Серед вітчизняних банків створювали консорціум для кредитування суб'єктів господарювання Ощадбанк і Укрексімбанк. Проте, в посткризових умовах, вітчизняним банкам необхідно розвивати сегмент гривневого консорціумного кредитування суб'єктів господарювання. Консорціумне кредитування на сучасному етапі є одним з найперспективніших способів відновлення кредитування банками економіки, що посилить вплив кредитних важелів на виробництво. Розвиток консорціумного кредитування матиме позитивний ефект як для банків, так і для позичальників.

Крім розширення асортименту кредитних продуктів для суб'єктів господарювання, банки повинні прагнути інтегрувати окремі банківські операції і пропонувати комплексні рішення своїм клієнтам, що дозволить враховувати весь спектр їхніх індивідуальних потреб. Комплексні пакети банківських продуктів дозволять банку збільшити обсяги комісійних доходів за рахунок зростання продаж, а клієнту – знизити вартість комплексного продукту порівняно з роздрібною ціною на окремі продукти і послуги, сприятиме його інтеграції в тіснішу багатoproфільну співпрацю з банком.

Корпоративний банківський бізнес переживає не кращі посткризові часи і вже не виправдовує очікування банкірів щодо забезпечення стабільної високої дохідності і збалансованого припливу ресурсів. Водночас роздрібний банківський сектор розвивається семимильними кроками, попри низьку платоспроможність населення і всупереч виходу з цього сектора деяких великих банків з іноземним капіталом.

Оскільки високими відсотковими ставками за депозитними продуктами і доступними швидкими кредитами без забезпечення вже нікого не здивуєш, в

прагненні залучити стабільні ресурси і додаткові джерела комісійних доходів вітчизняні банки наповнили роздрібний ринок новими сервісами і технологіями. Сучасне банківське обслуговування вражає своєю доступністю завдяки розвитку дистанційного обслуговування клієнтів і масштабністю, яка досягається шляхом пакетного обслуговування і різноманітних перехресних сервісів. Розглянемо останні новації у цій сфері.

Безумовним лідером серед нових банківських продуктів на ринку роздрібних послуг є дистанційне банківське обслуговування, зокрема Інтернет і мобільний банкінг, а також управління коштами по телефону. Використовуючи такі види послуг, можна здійснити платіжні операції не полишаючи дому, що дозволяє заощаджувати час. Крім того, такі послуги зазвичай дешевші, ніж традиційне розрахунково-касове обслуговування в банку, оскільки клієнт фактично «обслуговує» себе сам, і банк економить на зарплатах працівників та інших операційних витратах. Безумовно, для впровадження таких послуг потрібні значні капіталовкладення, серед яких чітка формалізація процесів, потужне інформаційно-технічне забезпечення і адекватна система управління супутніми ризиками, тому такі послуги поки що доступні клієнтам досить великих і розвинених банків. Найбільш поширеними і привабливими для клієнтів є такі види дистанційного обслуговування:

- інтернет-банкінг, який завдяки впровадженню спрощених мобільних версій тепер доступний через звичайний мобільний телефон незалежно від класу телефону, розміру екрана і якості Інтернету. Інтернет-банкінг, як традиційний, так і мобільний, дозволяє дивитися залишки і рух на рахунках, а також здійснювати будь-які платежі, для чого раніше необхідна була особиста присутність клієнта в банку;

- мобільний банкінг, який останнім часом виріс із звичайного одностороннього інформаційного сервісу в повноцінний цикл управління власними та позиковими коштами. Клієнт може дізнатися баланс на карті, поповнити банківський рахунок, рахунок мобільного телефону, переказати гроші з картки на картку і керувати функцією інформування про операції на

рахунку навіть за відсутності Інтернету за допомоги обміну спеціальними кодовими запитами і підтвердженнями у формі sms-повідомлень;

– здійснювати платежі можна просто з використанням стаціонарного телефону через контакт-центр банку, пройшовши спеціальну процедуру ідентифікації і повідомивши необхідні реквізити та суму платежу. Так само клієнт може контролювати стан рахунку і користуватися іншими банківськими послугами [34].

В рамках дистанційного обслуговування за необхідності є можливість замовити оригінали платіжних та інших документів, зокрема довідку про залишок на рахунку, погашення кредиту або наявність коштів на кредитних картах і отримати такі документи електронною поштою або кур'єром.

Сьогодні більшість вітчизняних банків пропонують клієнтам пакетне обслуговування, в рамках якого, крім традиційних банківських сервісів, можливе отримання платіжних карток для членів сім'ї та укладання договорів страхування на пільгових умовах, участь у спеціальних розіграшах призів і бонусних системах, купівля товарів і оплата послуг в кредит, значні знижки в магазинах за використання для розрахунків платіжних коштів банку та ін. Зважаючи на те, що небагатьом клієнтам подобається обтяжена вимогами чинного законодавства процедура отримання банківських послуг та оформлення відповідних договорів, спрощення процедури документального оформлення банківських операцій є великим кроком назустріч клієнтам і потужною конкурентною перевагою. В рамках цього процесу банки пропонують клієнтам:

– спеціальні картки ідентифікації, які дозволяють отримувати послуги, не відвідуючи відділення банку, зокрема інформацію про стан своїх рахунків (поточних, депозитних, карткових) та інших банківських продуктів, користуватися дистанційними сервісами банку і отримувати інші послуги банку за спрощеною схемою документообігу;

– унікальний сервіс, який дозволяє клієнту без платіжної карти зняти готівку в банкоматі або переказати її будь-кому в будь-яку точку України, що

актуально в непередбачених ситуаціях за відсутності або втрати картки. Для отримання послуги клієнту достатньо зателефонувати до банку за спеціальним номером телефону, пройти процедуру верифікації та ввести в банкомат секретний код, отриманий на мобільний телефон у вигляді sms-повідомлення;

– договір комплексного банківського обслуговування клієнтів, за укладення якого банк значно спрощує і прискорює для клієнтів процедуру отримання нових послуг банку. Фактично клієнтові необхідно надати банку необхідний пакет документів і підписати договір одноразово за першого звернення в банк, а надалі оформлення будь-яких нових продуктів здійснюється за заявою клієнта без оформлення додаткових договорів.

Крім значних фінансових витрат, впровадження таких послуг вимагає від банку індивідуального підходу до клієнтів і постійної роботи з вивчення їх потреб, а також вдосконалення банківських продуктів і технологій в режимі реального часу, що не можливо без достатнього рівня автоматизації і вимагає залучення висококваліфікованого персоналу.

Важливим видом нових банківських продуктів для індивідуальних клієнтів, які уже прижилися в банківській практиці України, є здійснення операцій за допомоги центрів самообслуговування та платіжних терміналів.

Центр самообслуговування - це міні-відділення з встановленими банківськими терміналами, за допомоги яких клієнт може здійснювати банківські операції самостійно - платежі за житлово-комунальні послуги, навчання, мобільний зв'язок, телефон, телебачення, Інтернет [5, с. 620]. Ця система значно виграє в порівнянні з традиційним походом у відділення банку щодо швидкості обслуговування, безпеки та зручності, оскільки такі центри працюють цілодобово, а кожен платіж триває кілька хвилин. Найпростішою версією центру самообслуговування є платіжний термінал, який дозволяє здійснювати платежі як за готівку, так і з використанням платіжних засобів. Такі термінали банки встановлюють у супермаркетах, на зупинках громадського транспорту і просто на велелюдних вулицях. Ці послуги також мають низку переваг перед дистанційними сервісами щодо швидкості і вартості

обслуговування, але при цьому також вимагають від банку фундаментального підходу до організації процесу і значних капіталовкладень.

Ще одним видом нових платіжних продуктів банку є здійснення регулярних платежів за принципом постійного доручення. В рамках цього сервісу банк автоматично списує кошти з карткових і поточних рахунків за попереднім дорученням клієнта без особистої присутності і будь-якої дії з його боку. Така послуга дозволяє клієнтові поповнювати депозитні рахунки і погашати кредити, а також регулярно і своєчасно оплачувати рахунки за комунальні послуги, кабельне та супутникове телебачення, доступ до мережі Інтернет, послуги мобільного зв'язку, страхові внески. Перелік таких послуг постійно розширюється, оскільки цей сервіс взаємовигідний і для платників, і для одержувачів коштів. Списання коштів з рахунків здійснюється тільки після підтвердження платежу клієнтом за допомоги відправки sms-повідомлення на спеціальний номер телефону за запитом банку. Оплачені рахунки і квитанції в паперовому вигляді клієнт за необхідності може отримати в найближчому відділенні банку, а також електронною поштою або кур'єром.

Організація процесу регулярних платежів не поступається за складністю і витратами дистанційним сервісам, тому практика їх використання поки ще досить скромна, хоча уже можна сміливо стверджувати, що відносини банку з клієнтами вийшли на новий рівень - рівень персонального фінансового менеджера для кожного клієнта.

За результатами огляду можна констатувати, що роль банків у повсякденному житті клієнтів докорінно змінюється: тепер це персональний фінансовий менеджер, який повноцінно розпоряджається фінансами клієнта і поділяє з ним супутні ризики. Безумовно, впровадження новітніх банківських продуктів вимагає значних капіталовкладень і супроводжується високими ризиками, тому поки що це можуть собі дозволити тільки системні, високотехнологічні банки з достатнім рівнем автоматизації банківських процесів, адекватною системою ризик-менеджменту і кваліфікованим персоналом. Також необхідною умовою для успішного впровадження таких

послуг є організація і супровід централізованої бази даних клієнтів і повноцінний CRM-менеджмент.

Водночас значні капіталовкладення для організації розглянутих сервісів не порівнянні з отриманими вигодами в результаті економії операційних витрат банку та отримання додаткових доходів. Розумною альтернативою для банків, які не мають власних сервісів, є можливість надавати такі послуги своїм клієнтам за допомоги укладення агентських угод з іншими банками, щоб не втратити своїх клієнтів, але при такому механізмі рентабельність обслуговування клієнтів істотно знижується.

Виходячи з мінливості ринкових реалій і еволюції банківських продуктів, виділимо основні структурні зміни в роботі комерційних банків над своїми продуктами і способи їх доведення до потенційних споживачів: встановлення, формування і підтримка довготермінових відносин з клієнтами комерційного банку. У даному випадку мова йде про перехід від пасивної системи вибудовування відносин з клієнтами до активної. Під активною системою відносин комерційного банку з клієнтами, перш за все, варто розуміти чітко визначену за своєю структурою, але гнучку, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного клієнта, систему управління відносинами між банком і його клієнтами. Тут варто зробити акцент саме на сукупності банківських продуктів, оскільки саме вона корінним чином змінює вектор відносин між банком і споживачем банківських продуктів.

Крім нових продуктів банкам варто підвищувати якісний рівень вже існуючих продуктів і технологій. Таким чином, для підвищення впливу на стимулювання розвитку реального сектору економіки банкам необхідно не тільки розширити спектр нових продуктів для суб'єктів господарювання та фізичних осіб через адаптацію зарубіжних технологій і продуктів до вітчизняної банківської практики, а й удосконалювати діючу практику обслуговування клієнтів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

В численних експертних оглядах щодо приходу іноземного капіталу у вітчизняні банки широко відображена дискусія щодо позитиву, який буде привнесений в Україну іноземними банками. Проте, стрімке зростання іноземного капіталу у структурі банківської системи нашої держави не призвело ні до здешевлення кредитних ресурсів для реального сектору української економіки, ні до залучення прямих інвестицій в її пріоритетні галузі. При цьому відбулась дуже небезпечна концентрація спекулятивного капіталу у вигляді коротко і середньострокових валютних кредитів лише на декількох ринках: нерухомості, землі, автомобільному та споживчому. Чітко виявлялися негативні моменти експансії іноземного капіталу: стрімке зростання цін на базові товари цих ринків, деформація торговельного балансу країни та доларизація кредитних відносин (особливо з населенням).

Характерними тенденціями розвитку комерційних банків України у 2012 році були: перерозподіл сфер впливу на банківському ринку, як результат консолідаційних процесів у системі та зміни пріоритетів розвитку окремих банків; зростання вартості ресурсів при обмеженому кредитуванні; зниження темпів зростання основних балансових показників, що пояснюється рецесійними явищами в більшості секторів економіки.

У комерційному банку практично можливі два підходи до організаційного забезпечення розробки і впровадження нових продуктів: в банку функціонує окремий достатньо великий підрозділ, основною функцією якого є розробка нових продуктів, реалізація нових продуктів і контроль за їх проходженням на стадіях життєвого циклу є функцією вже інших галузевих підрозділів; в банку функціонують галузеві підрозділи, однією із функцій яких є також розробка і впровадження нових продуктів. Даний підхід отримав найбільше поширення у практичній роботі комерційних банків України.

Нові банківські продукти розробляються і впроваджуються за усіма напрямками діяльності комерційних банків. Виходячи з реалій ринку банківських продуктів та послуг України слід відмітити нові банківські

продукти в сфері кредитування та роздрібного банківського бізнесу. Безумовним лідером серед нових банківських продуктів на ринку роздрібних послуг є дистанційне банківське обслуговування, зокрема Інтернет і мобільний банкінг, а також управління коштами по телефону. Використовуючи такі види послуг, можна здійснити будь-які платіжні операції заощаджуючи час. Крім того, вони зазвичай дешевші, ніж традиційне розрахунково-касове обслуговування в банку. Безумовно, для впровадження таких послуг потрібні значні капіталовкладення, потужне інформаційно-технічне забезпечення і адекватна система управління супутніми ризиками, тому вони поки що доступні клієнтам досить великих і розвинених банків.

ВИСНОВКИ

Роль та функції комерційних банків в економіці України на сьогоднішній день зазнають суттєвих змін та трансформацій, детальний аналіз яких і став предметом виконаного дослідження. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1. Фінансові ринки виконують ряд важливих функцій в економічній системі. Зокрема, забезпечують взаємодію покупців та продавців фінансових активів; реалізують механізм викупу в інвесторів належних їм активів, підвищуючи їх ліквідність; суттєво зменшують витрати на проведення фінансових операцій. За терміном обігу фінансових активів в структурі фінансового ринку виділяють ринок грошей та ринок капіталів; в залежності від того, які фінансові активи пропонують для продажу, фінансовий ринок поділяють на первинний та вторинний ринки; в залежності від специфіки та механізму функціонування окремих сегментів фінансового ринку виділяють такі його складові, як кредитний, фондовий та валютний ринки.

2. Рівень розвитку фінансового ринку визначається спектром фінансових посередників і різноманітністю фінансових послуг, які вони надають. До основних фінансових посередників, що діють на грошовому ринку, належать центральні та комерційні банки, а також парабанківські установи, сфера діяльності яких є досить широкою. Національний банк України як центральний банк держави займає провідні позиції на вітчизняному фінансовому ринку. Основним завданням НБУ є забезпечення стабільності національної грошової одиниці та цінової стабільності.

3. Головною ланкою кредитної системи у будь-якій країні є комерційні банки, що здійснюють основну масу кредитних і фінансових операцій. У відповідності з Законом України “Про банки і банківську діяльність” банки – це установи функцією яких є кредитування суб’єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове та розрахункове обслуговування економіки, виконання валютних та інших банківських операцій. Банки в

Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Згідно із вимогами Закону банк має право здійснювати банківську діяльність на підставі ліцензії шляхом надання банківських послуг.

4. Створення національної дворівневої банківської системи України почалося після прийняття у березні 1991 р. Закону України «Про банки і банківську діяльність». Цим Законом було визначено, що перший рівень банківської системи представляє Національний банк України, другий - комерційні банки різних форм власності. За станом на 01.01.2013 р. кількість банків в Україні за реєстром НБУ складала 176 установ, з них з участю іноземного капіталу - 53 банки, у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом – 22 установи. Протягом 2012 року з Державного реєстру було виключено 26 банків.

5. За розміром активів українські комерційні банки поділяються на 4 групи. До першої групи відносять банки активи яких більші 20 000 млн. грн. За станом на 01.01.2013 р. до цієї групи належало 15 вітчизняних банківських установ. Друга група – банки з активами більшими 5 000 млн. грн. (20 банків за станом на 01.01.2013 р.). Третя група – банки з активами більшими 3 000 млн. грн. (20 банків за станом на 01.01.2013 р.). Найчисельнішою в Україні є четверта група, до якої належать банки з обсягами активів меншими 3 000 млн. грн. За станом на 01.01.2013 р. до цієї групи належало 116 вітчизняних банків.

6. Успіх банківського бізнесу визначається його фінансовими результатами, які розраховуються як різниця між загальною сумою доходів і загальною сумою витрат банку. В різні періоди діяльності прибутки українських банків були різними. У період «дешевих грошей» вони були незначними, в період гіперінфляції - надмірними, а в період з 2009 по 2011 роки вітчизняні банки три роки поспіль отримували збитки. І тільки 2012 рік став

першим роком після кризи, коли сукупний фінансовий результат діяльності банківської системи України був позитивним (прибуток в сумі 4 899 млн. грн.).

7. Формування ресурсного потенціалу банку відбувається за допомогою певних методів й інструментів акумулювання банківських ресурсів, що утворюють відповідний фінансовий механізм. Аналіз складу, обсягів та структури ресурсного потенціалу банків України дає підстави стверджувати, що капіталізація банківського сектору на сьогодні, загалом, відповідає поточній ситуації в економіці України. Приплив клієнтських депозитів дає змогу банкам підтримати власну ліквідність і зменшити залежність від іноземних кредиторів та Національного банку України.

8. На початок 2013 року кошти клієнтів (підприємств і населення) формували 59,1% зобов'язань банківської системи. При цьому питома вага строкових депозитів у коштах юридичних осіб складала 46%, у коштах фізичних осіб - 79%. Світова практика свідчить, що важливим джерелом фінансування не тільки економіки, а й дефіциту державного бюджету є заощадження приватного сектору. Вирішити проблеми економіки України без залучення іноземного капіталу можна лише за умов впровадження нових ефективних заходів щодо залучення коштів приватного сектору та ефективного їх розміщення.

9. Негативні тенденції на світовому ринку та всередині країни вплинули на стан кредитування в Україні. На фоні широкої реклами та простоти отримання кредитів обсяг наданих банками кредитів за 2007-2008 р.р. зріс майже в 3 рази. Більше ніж половина загального їх обсягу припадала на кредити, надані в іноземній валюті. Це призвело до формування вітчизняними комерційними банками в передкризовий період надзвичайно ризикових кредитних портфелів, обтяжених також валютними ризиками.

10. Удосконалення кредитної політики українськими банками має забезпечити оздоровлення фінансового сектору та відновлення темпів економічного зростання в нашій державі. Для забезпечення фінансової стабільності банківської системи України та розвитку банківського

кредитування у період економічної кризи та посткризовий період необхідно: підняти рівень капіталізації банківського сектору; удосконалити процедури санації, реорганізації й ліквідації банків; підвищити конкурентоспроможність банківських послуг; запровадити стимули для комерційних банків, які кредитують інноваційні проекти; збільшити кількість державних банків, їх капітальні ресурси і посилити роль цих банків на вітчизняному ринку. Здійснення вищеназваних заходів дасть змогу оздоровити національну економіку та забезпечити зростання обсягів промислового виробництва.

11. Діяльність комерційних банків України в умовах фінансової кризи та в посткризовий період засвідчила незначну питому вагу інвестиційних вкладень в структурі активів банків. Так, за даними Національного банку України станом на 01.01.2013 року в структурі активів комерційних банків вкладення в основні засоби, нематеріальні активи та інвестиційну нерухомість склали 5%, вкладення в цінні папери – 8%. В структурі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям на дану дату інвестиційні кредити з терміном погашення більше 5 років склали, відповідно, 12%.

12. За своєю суттю вітчизняна банківська система історично формувалась на засадах активного залучення національного капіталу в ресурсну базу банків і його трансформації в економіку України. До 2005 р. вітчизняні банки у переважній більшості здійснювали кредитування реального сектору економіки. Однак вже з 2005 р. в Україні розпочинаються процеси поглинання національної банківської системи іноземним капіталом. НБУ не зробив адекватних кроків щодо мінімізації агресивно сформованих ризиків напередодні кризи 2008 р. Внаслідок цього Україна зазнала кризи із загостреними економічними проблемами, серед яких тотальна доларизація економіки; зростання частки іноземного капіталу у банківській системі; збільшення обсягів валютного кредитування; неадекватність темпів зростання обсягів споживчого кредитування населення; недостатність обсягу кредитування реального сектору економіки за прийнятними процентними ставками; надмірна зовнішня заборгованість корпоративного та банківського

секторів; штучне зміцнення курсу гривні до долара США влітку 2008 р. Іноземні банки концентрують зусилля на досягненні своїх цілей загалом, що не завжди збігається з пріоритетами економічного розвитку нашої держави.

13. Характерними тенденціями розвитку комерційних банків України у 2012 році були перерозподіл сфер впливу на банківському ринку, як результат консолідаційних процесів у системі та зміни пріоритетів розвитку окремих банків; зростання вартості ресурсів при обмеженому кредитуванні; зниження темпів зростання основних балансових показників, що пояснюється рецесійними явищами в більшості секторів економіки. Банківський сектор України має розгалужену регіональну мережу, яка нараховує близько 20 тис. підрозділів у різних регіонах країни. Рівень покриття областей банківською мережею в цілому є рівномірним.

14. У 2013 році вірогідно збереження тенденцій консолідації банківського сектору за рахунок скорочення присутності іноземного капіталу. Це, обумовлено складним операційним середовищем в Україні та реструктуризаційними процесами на західних фінансових ринках, зокрема, посиленням пруденційних вимог до банків в країнах західної Європи у зв'язку з прийняттям «Базель III», що змушує їх оптимізувати інвестиційну політику.

15. Завдяки активній роботі банків з проблемною заборгованістю, рівень простроченої заборгованості за наданими кредитами у 2012 р. дещо знизився, і на початок 2013 року склав 8,9%. Разом з цим, на початок 2013 року спостерігалось зростання частки недіючих кредитів, зумовлене зміною принципів класифікації, які почали застосовуватись зі звітності станом на 01.01.2013. Рівень резервування кредитного портфеля на початок 2013 року складав 15%.

16. У 2012 році комерційні банки України функціонувала в умовах складного операційного середовища, напруженості на валютному і грошово-кредитному ринках, нестабільності зовнішніх фінансових ринків, а також невизначеності стосовно подальших перспектив розвитку ряду базових галузей економіки країни. З огляду на це банки проводили обережну кредитно-

інвестиційну політику, розміщуючи ресурси в короткострокові ліквідні активи. В той же час, збереглась тенденція переорієнтації ряду банківських установ на ресурси внутрішнього ринку, що формувало підвищений попит на міжбанківські кошти і депозити клієнтів. Впродовж року регулятор значно збільшив фінансову підтримку банківських установ, проте здебільшого вона була спрямована на підтримання короткострокової ліквідності банків

17. Переважна частка ресурсної бази банківських установ все ще залишається короткостроковою, що гальмує розвиток довгострокового кредитування економіки без участі НБУ або Уряду. Це пояснюється, високою чутливістю внутрішніх кредиторів до економічної та політичної ситуації в країні та низьким рівнем довіри до банківських установ. Платоспроможний попит на банківське кредитування з боку реального сектору поки що теж низький. На вітчизняному ринку зберігаються обережні підходи при оцінці якості позичальників, тому в подальшому чутливість банків до кредитного ризику знижуватиметься по мірі погашення старих боргів. Однією з тенденцій 2012 року було зростання активності установ в сегменті споживчих кредитів.

18. Конкуренція на ресурсному ринку залишається на високому рівні, а зовнішні умови стають все більш жорсткими, що може призвести до перерозподілу сфер впливу на вітчизняному фінансовому ринку, подальшої консолідації банківського сектору та більш динамічного розвитку банків, створених для обслуговування фінансово-промислових груп.

19. Важливим напрямом вдосконалення діяльності комерційних банків на фінансовому ринку України та посилення їх впливу на реальний сектор економіки є розробка та впровадження нових банківських продуктів та послуг. Нові банківські продукти розробляються і впроваджуються за усіма напрямками діяльності комерційних банків. Виходячи з реалій вітчизняного ринку слід відмітити нові банківські продукти в сфері кредитування та роздрібного банківського бізнесу. Безумовним лідером серед нових банківських продуктів на ринку роздрібних послуг є дистанційне банківське обслуговування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамова К.Р. Базель II - критический подход специалистов [Текст] / К. Р. Адамова // Бизнес и банки. - 2004. - №25(711). - С. 1-5.
2. Антонюк Г. Управління кредитним ризиком в банківській діяльності [Текст] / Г.Антонюк // Наукові записки. - 2006. – В. 15. - С. 155-158.
3. Арцыбашева М. Минимизация риска при кредитовании малых предприятий [Текст] / М. Арцыбашева // Банковское дело. - 2006. - № 6. - С. 38-42.
4. Банківська енциклопедія [Текст] / М. І. Савлук, А. М. Поддєрьогін, А. А. Пересада та ін.; під ред. А. М. Мороза. - К.: Фірма “Ельтон”, 1993. – 333 с.
5. Банківський менеджмент [Текст] : навч. посіб. / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. - К.: Основи, 1999. – 672 с.
6. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: Астон, 2012. – 358 с.
7. Банки не хотят проблем [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://news.fmance.Ua/ua/toplist/~2/3/180474>.
8. Банківський потенціал економіки України [Текст] : моногр. / Б. Л. Луців, О. Б. Васильчишин, Б. Б. Сас та ін.; за ред. д. е. н., проф. Б. Л. Луціва. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 448 с.
9. Бушуєва І., Дем'яненко В. Алгоритм диверсифікації кредитів комерційного банку [Текст] / І. Бушуєва, А. Демяненко // Банківська справа. - 2002. - № 2. - С. 42-47.
10. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України - 2013. - № 1. – 188 с.
11. Бюлетень Національного банку України / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України - 2013. - № 2. – 197 с.
12. Васильченко З. М. Структурні диспропорції у розвитку банківської системи України [Текст] / З. М. Васильченко // Фінанси України. - 2009. - № 9. - С. 140-151.

13. Васюренко О. Ресурсний потенціал комерційного банку [Текст] / О. Васюренко, І. Федосік // Банківська справа. - 2002. - № 1 (43). - С. 58-64.
14. Вітлінський В., Великоіваненко Г., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії економічного ризику / В. Вітлінський, Г. Великоіваненко, Я. Наконечний, О. Пернарівський // Банківська справа. - 2000. - № 1. - С. 13-16.
15. Волик Н. Г. Методичні аспекти формування ресурсного потенціалу банку [Електронний ресурс] / Н. Г. Волик. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_44.pdf
16. Воробйова О. І. Економічний потенціал банків України: теоретико-методологічні основи [Текст] / О. І. Воробйова // Інвестиції: практика і досвід. - 2009. - № 23. - С. 36-40.
17. Воронкова А. А., Куцина Л. В. Проблеми банківського кредитування товаровиробників в Україні [Текст] / А. А. Воронкова, Л. В. Куцина // Сучасне банківництво - проблеми та перспективи розвитку. - 2009. - С. 33-37.
18. Воцилко І. Основи управління ризиками в банківській справі [Текст] / І. Воцилко // Вісник Національного банку України. - 2001. - № 12. - С. 52-55.
19. Всемирный банк: развивающимся странам будет труднее всего [Электронный ресурс]. - Режим доступа: unia.com.ua/ukr/?nid=mnnews/2365.
20. Галіцин В. К. Система управління кредитними ризиками комерційного банку [Текст] : монографія / Галіцин В. К., Бушуєва І. В. - К.: Науковий світ, 2000. – 251с.
21. Гармидаров П. Ризик-менеджмент [Текст] / П. Гармидаров // Регіональна економіка. - 2003. - № 4. - С. 140-145.
22. Гиниятов Р. Риск и контроль. Модель COSO [Текст] / Р. Гиниятов // Банковский менеджмент. - 2006. - № 1. - С. 22-31.
23. Гідулян А. Актуальні питання поліпшення методики оцінки кредитоспроможності позичальників банками України [Текст] / А. Гідулян // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 1. – С. 50-53.
24. Горынина Г. Комплексная оценка финансовых рисков [Текст] / Г. Горынина // Банковский менеджмент. - 2006. - № 5. - С. 9-14.

25. Гриджук Д. Співвідношення банківського ризику та засобів забезпечення банківських зобов'язань [Текст] / Д. Гриджук // Вісник Національного банку України. - 2002. - № 5. - С. 7-9.

26. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики) [Текст] : монографія / І. С. Гуцал. - Львів: ВАТ "БІБЛЬОС", 2001. – 244 с.

27. Данилишин В., Стефанів О. Проблеми управління простроченими кредитами та шляхи їх розв'язання / В. Данилишин, О. Стефанів // Банківська справа. - 2012. - № 3. - С. 66-72.

28. Денисенко М. П. Гроші та кредит у банківській справі [Текст] : навчальний посібник / М. П. Денисенко. - К.: Алерта, 2004. – 478 с.

29. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк. - К.: Поліграфкнига, 2000. – 512 с.

30. Дзюблюк О. В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.

31. Директива Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу 2006/48/ЄС від 14 червня 2006 року "Про започаткування та здійснення діяльності кредитних установ". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_862

32. Довгань Ж. Управління кредитами ризиками банків в умовах економічної кризи [Текст] / Ж. Довгань // Вісник Національного банку України. – 2010. - № 8. – С. 51-55.

33. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; [пер. с англ. В. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича]. - М. : АНК и др., 1996. – 446 с.

34. Дорошенко І. В. Глобальна світова фінансова криза та її вплив на розвиток економіки України [Електронний ресурс] / І. В. Дорошенко. - Режим доступу: nbuv.gov.ua/e-journals/Doroshenko_3_08.htm.

35. Друкер Питер Ф. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы [Текст] : монографія / Ф. Питер Друкер. - М.: ОАО "Изд-во "Экономика", 1992. – 85 с.

36. Едрінова В. Н., Хасянова С. Ю. Модели анализа кредитоспособности заемщиков / В. Н. Едрінова, С. Ю. Хасянова // Финансы й кредит. - 2002. - № 6 (96). - С. 9-15.

37. Економічна енциклопедія [Текст] : у трьох томах. Т.2 / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. - К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.

38. Економічна енциклопедія [Текст] : у трьох томах. Т.3 / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. - К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 952 с.

39. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] : под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 878с.

40. Завидівська О. І. Теоретичні аспекти здійснення сек'юритизації іпотечних активів [Текст] / О. І. Завидівська // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». - 2010. - Вип. 7 (25). - С. 45-59.

41. Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит [Текст] / О. Д. Заруба. - К.: Лібра, 1996. – 224 с.

42. Іванова Т. Ризики за активними операціями комерційного банку і його прибутковість [Текст] / Т. Іванова // Вісник Національного банку України. - 1998. - № 12. - С. 40-41.

43. Івасів Б.С. Гроші та кредит [Текст] : підручник / Б. С. Івасів. [Вид. 3-тє, змін. і доп.]. – Тернопіль : Карт-бланш, 2008. – 528 с.

44. Ілляшенко С. Кредитні ризики та створення резервів для їх покриття [Текст] / С. Ілляшенко // Вісник Національного банку України. - 1997. - № 7. - С. 39-41.

45. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: постанова Правління НБУ : затверджена 28.08.2001 р. № 368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>

46. Камінський А. Аналіз систем ризик-менеджменту в банках України [Текст] / А. Камінський // Банківська справа. - 2005. - № 6 (66). - С. 10-20.

47. Карманов Є. Бюро кредитних історій: ремонт відносин чи повна реконструкція? [Текст] / Є. Карманов // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 11. - С. 32-35.

48. Карчева Г. Становлення та перспективи розвитку єдиної інформаційної системи “Реєстр позичальників” [Текст] / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 2. - С.7-10.

49. Ковалев А. П. Банковское дело без опасности [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 8. - С. 28-43.

50. Коваленко В. В. Проблеми капіталізації та оцінювання достатності капіталу банку [Текст] / В. В. Коваленко, О. В. Крухмаль, Ж. І. Торяник // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - № 8. - С. 276-287.

51. Ковальов О. П. Світовий досвід управління кредитним ризиком і можливості його використання в Україні [Текст] / О. П. Ковальов // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 3. - С.11-18.

52. Ковалев А. П. Кредитные деривативы: купля-продажа кредитных рисков в Украине [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 4 (88). - С. 58-64.

53. Ковалев А.П. Оценка кредитных рисков в Базельском соглашении - 2 [Текст] / А. П. Ковалев // Банковская практика за рубежом. - 2006. - № 3 (87). - С. 62-67.

54. Коноваленко Н. Базельские заботы [Текст] / Коноваленко Н. // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 10 (58). - С. 84-91.

55. Коновалова С. О. Специфіка кредитно-грошової політики в умовах світової фінансової кризи [Текст] / С. О. Коновалова // Інвестиції практика та досвід. - 2009. - № 8 - С. 14-23.
56. Корнієнко Т. Методика визначення класу позичальника для розрахунку розміру резерву відшкодування втрат за кредитними операціями [Текст] / Т. Корнієнко // Вісник Національного банку України. - 2000. - № 3. - С. 35-37.
57. Корнієнко Т. Управління ризиками як складова управління активами і пасивами [Текст] / Т. Корнієнко // Вісник Національного банку України. - 2003. - № 6. - С. 28-31.
58. Корнеєв В. Бюро кредитних історій: послуги, функції та організація діяльності [Текст] / В. Корнеєв // Фінансовий ринок України. - 2006. - № 10 (36). - С. 3-9.
59. Кредитний ризик комерційного банку [Текст] : навч. посібник / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великоіваненко; за ред. В. В. Вітлінського. - К. : Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.
60. Куц А. В каком виде быть кредитной политике [Текст] / А. Куц // Финансист. - 1997. - № 10. - С. 24-26.
61. Лаврушин О. И. Банковское дело: современная система кредитования [Текст] : монография / О. И. Лаврушин. - М.: КНОРУС, 2009. – 139 с.
62. Ли В. О. Об оценке кредитоспособности заемщика (российский и зарубежный опыт) [Текст] / В. О. Ли // Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 50-54.
63. Любунь О.С. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : навч. посібник / О. С. Любунь, В. І. Грушко - К.: Видавничий дім "Слова", 2004. – 296 с.
64. Лютий І. О. Іпотека: сучасні концепції, тенденції та суперечності розвитку [Текст] : монографія. / І. О. Лютий, В. І. Савич, О. М. Калівошко – К.: ЦУЛ, 2009. – 548 с.
65. Мельничук М. Проблеми впровадження нових рекомендацій Базельського комітету щодо управління ризиками в банках України [Текст] / М. Мельничук // Банківська справа. - 2005. - № 5. - С. 76-83.

66. Недилько А. Автоматизация управления рисками [Текст] / А. Недилько // Банковская практика за рубежом. - 2003. - №9 (57). - С. 81-85.
67. Нести стає легше [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/20/all/2012/04/15/276144>.
68. Основні показники діяльності банків України на 1 січня 2013 року // Вісник Національного банку України, 2013. - № 2. – С. 15.
69. Офіційний сайт Національного банку України. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
70. Офіційний сайт Незалежної асоціації банків України. – Режим доступу: <http://www.nabu.com.ua>.
71. Панова Г. С. Кредитная политика коммерческого банка [Текст] / Г. С. Панова. - М.: ИКЦ “ДИС”, 1997. – 464 с.
72. Пернарівський О. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 4. - С. 44-48.
73. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку [Текст] / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. - 2006. - № 10. - С. 26-30.
74. Печонкіна О. О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку [Електронний ресурс] / О. О. Печонкіна. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com:80/11_EISN_2008/Economics/3057.doc.htm
75. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : постанова Правління НБУ : прийнята 25.01.2012 року № 23 / Національний банк України. – Офіційний текст. - Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0175-03>
76. Попов А. Управление внутренним кредитным риском в российских банках [Текст] / А. Попов // Финансы и кредит. - 2003. - № 9 (123). - С. 12-17.

77. Потійко Ю. А. Аналіз кредитоспроможності підприємств в умовах ринкової економіки [Текст] / Ю. А. Потійко // Фінанси України. - 2001. - № 1. - С. 118-123.

78. Потійко Ю. Теорія і практика управління різними видами ризиків у комерційних банках [Текст] / Ю. Потійко // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 4. - С. 58-60.

79. Предтеченский А. Н. Коэффициентный анализ в системе кредитных рейтингов заемщиков банка [Текст] / А. Н. Предтеченский // Банковское дело. - 2005. - № 4. - С. 28-33.

80. Примостка Л. О. Кредитний ризик банку: проблеми оцінювання та управління [Текст] / Л. О. Примостка // Фінанси України. - 2004. - № 8. - С. 118-125.

81. Примостка Л. Методичні аспекти аналізу ефективності управління портфелями комерційних банків [Текст] / Л. Примостка // Банківська справа. - 2000. - № 1. - С. 27-30.

82. Про банки і банківську діяльність : закон України : прийнятий 07.12.2000 р. № 2121-III / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 5-6. – С. 30.

83. Про заставу : закон України : прийнятий 02.10.1992 р. № 2654-XII / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 47. – С. 642.

84. Про іпотеку : закон України : прийнятий 05.06.2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 38. – С. 313.

85. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : закон України : прийнятий від 19.06.2003 р. № 979-IV / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. - № 1. – С. 1.

86. Про Національний банк України : закон України : прийнятий 20.05.1999 р. № 679-ХІУ / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 29. – С. 238.
87. Про організацію формування та обігу кредитних історій : закон України : прийнятий 23.05.2005 р. № 2704-ІУ / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. - № 32. – С. 421.
88. Про страхування : закон України : прийнятий 07.03.1996 р. № 85/96.-ВР / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 18. – С. 78.
89. Пуховкіна М., Клименко В. Основні напрями регулювання кредитного ризику / М. Пуховкіна, В. Клименко // Вісник Національного банку України. - 1999. - № 5. - С. 37-39.
90. Романенко Л. Ф., Коротеєва А. В. Ризики у банківській діяльності / Л. Ф. Романенко, А. В. Коротеєва // Фінанси України. - 2003. - № 5. - С. 122-124.
91. Роуз Питер С. Банковский менеджмент [Текст] / П. С. Роуз пер.с англ. М. В. Белова. – [2-го изд]. - М. : Дело Лтд, 1995. – 768 с.
92. Румянцева С. Відновлення банків на фоні ризиків спаду [Текст] / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2011. - № 39. – С. 2-4.
93. Румянцева С. Іноземний банківський капітал в Україні [Текст] / С. Румянцева // Цінні папери України. – 2011. - № 24. – С. 3
94. Савіна Л. О. Фінансовий аналіз у комерційному банку [Текст] : навч. посібник / Л. О. Савіна. – К.: Кондор, 2009. – 190 с.
95. Санталова М.С. Мировой опыт управления рисками кредитных продаж [Текст] : моногрфия / М. С. Санталова. – М.: “Истоки”, 2009. – 158 с.
96. Савчук С. Система управління кредитними ризиками у багатофілійному банку [Текст] / С. Савчук // Вісник Національного банку України. - 2001. - № 2. - С. 44-46.
97. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг [Текст] / Джозеф Синки-мл. ; пер. с англ. А. Левинзон. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.

98. Слобода Л. Зарубіжний досвід регулювання кредитних ризиків та перспективи його застосування у вітчизняних банках [Текст] / Л. Слобода // Регіональна економіка. - 2004. - № 3. - С. 209-218.

99. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник Національного банку України. - 2011. – № 4. – С. 46-51.

100. Советский энциклопедический словарь. Изд-во «Советская энциклопедия». - Москва. - 1980. - 1600 с.

101. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: Національна доповідь [Текст] : / за заг. ред. В. М. Гейця. - К.: НВЦ НБУ. – 2009. – 687 с.

102. Супрунович Е. Управление кредитным риском [Текст] / Е. Супрунович // Банковский менеджмент. - 2006. - № 10. - С. 33-42.

103. Тен В. В. Проблемы анализа кредитоспособности заемщиков [Текст] / В. В. Тен // Банковское дело. - 2006. - № 3. - С. 49-51.

104. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 1 – С. 26-30.

105. Терещенко О. Оцінка кредитних ризиків: відповідність новацій НБУ міжнародній практиці [Текст] / О. Терещенко // Вісник Національного банку України. – 2012. - № 9. – С. 4-8.

106. Тігіпко С. Напрями розвитку банківської системи України: проблеми вибору і впровадження [Текст] / С. Тігіпко // Вісник Національного банку України. - 2004. - № 6. - С. 5-7.

107. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление й операции [Текст] : моногрфия / В. М. Усоскин. - М.: «Все для вас», 1993. – 320с.

108. Фурсова В. Теоретичні аспекти класифікації сек'юритизації активів [Текст] / В. Фурсова // Вісник Національного банку України. – 2009. - № 11. - С. 56-59.

109. Хейнсворт Р. Як Базель II може змінити банківську систему [Текст] / Р. Хейнсворт // Фінансовий ринок України. - 2006. - №9 (36). - С. 3.
110. Ходжаева И., Ларин С. Оценка кредитоспособности физических лиц с использованием деревьев решений / И. Ходжаева, С. Ларин // Банковское дело. - 2004. - № 3. - С. 30-33.
111. Хохлов М. Риск-менеджмент: национальные особенности [Текст] / М. Хохлов // Банковский менеджмент. - 2006. - № 1. - С. 22-31.
112. Цивільний кодекс України: закон України : прийнятий 16.01.2003 р. № 435-ІУ / Верховна Рада України. – Офіц. вид. // Відомості Верховної Ради. – 2003. - №№ 40-44. – С. 356
113. Шимкович В. Методы минимизации кредитного риска [Текст] / В. Шимкович // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 6 (54). - С. 40-45.
114. Шимкович В. Рискованное предприятие [Текст] / В. Шимкович // Банковская практика за рубежом. - 2003. - № 9 (57). - С. 86-91.
115. Щетинін А. І. Гроші та кредит [Текст] : підручник / А. І. Щетинін. - Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.
116. Ямпольский М. М. Ликвидность банков и кредитная политика [Текст] / М. М. Ямпольский // Деньги и кредит. - 1992. - № 11.- С. 29-31.
117. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking system. - Bank for International Settlements, December 2010 (rev. June 2011). - Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
118. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: International framework for liquidity risk measurement, standards and monitoring. - Bank for International Settlements, December 2010. - Mode of Access: <http://www.bis.org/publ/bcbs188.pdf>.
119. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework, 2004 // [http:// bis.org/publ/bcbs107.htm](http://bis.org/publ/bcbs107.htm).

